

વર્ષ : ૩૯ ♦ અંક : ૪
એપ્રિલ - ૨૦૧૫

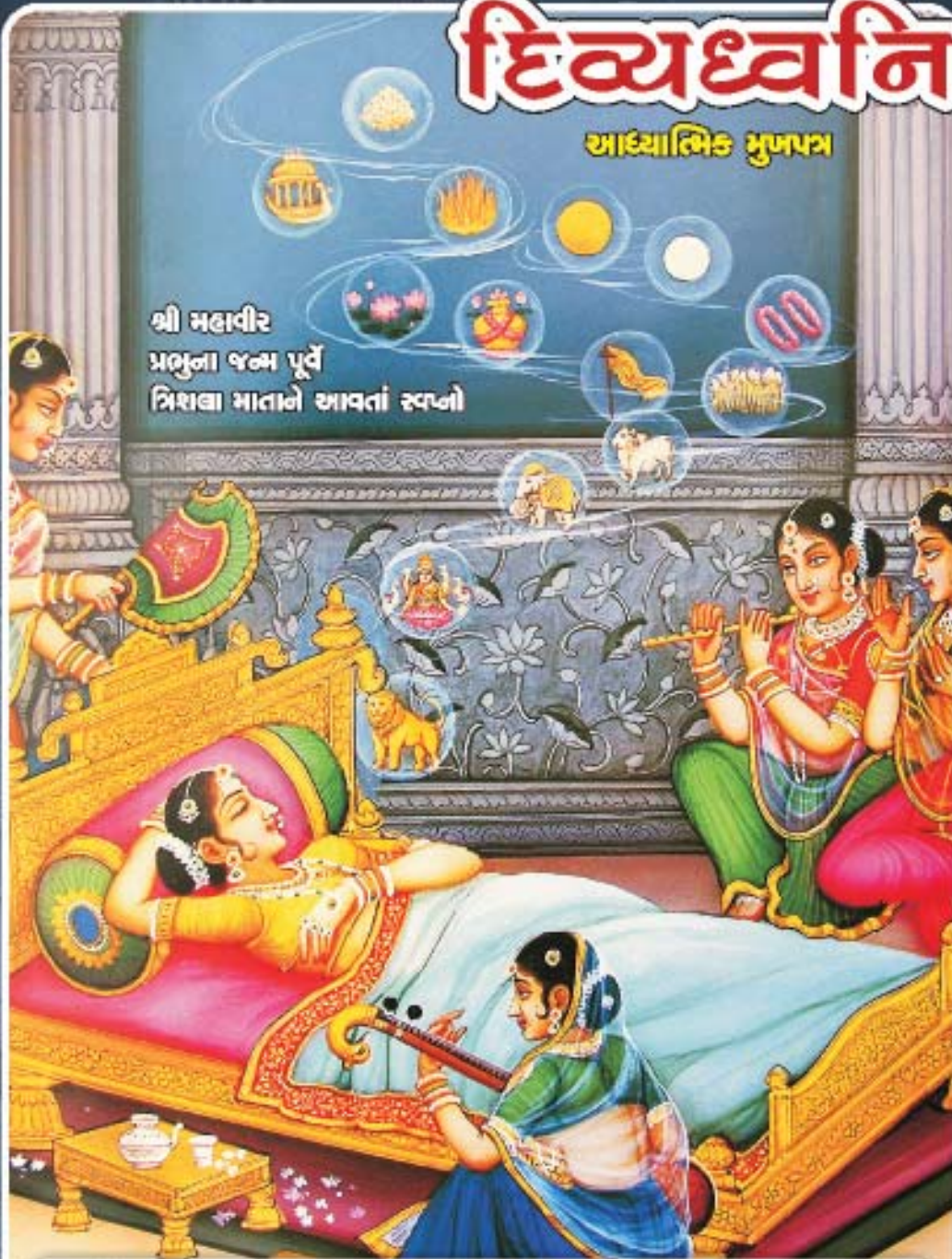
Retail Price Rs. 10/- Each

શ્રદ્ધેય સંતશ્રી આત્માનંદજી પ્રેરિત

દિવ્યધ્વનિ

આધ્યાત્મિક મુખપત્ર

શ્રી મહાવીર
પ્રભુના જન્મ પૂર્વે
ત્રિશલા માતાને આવતાં સ્વપ્નો

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

(શ્રી રાત્નુત - સેવા - સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)
કોબા ૩૮૨ ૦૦૭. (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૨૧૯, ૨૩૨૭૬૪૮૩-૮૪ ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૧૪૨
E-mail : mail@shrimadkoba.org, Web.: www.shrimadkoba.org

૧

સંસ્કાર-સિંચન, શિક્ષણ અને સર્વાંગી જીવનવિકાસની વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉત્તમ સગવડ

જૂન-૨૦૧૫થી પ્રારંભ થતા સત્રથી, આપણી સંસ્થાના નવનિર્મિત, શૈક્ષણિક સુવિધાઓથી સુકત 'વિદ્યા-ભક્તિ-આનંદધામ ગુરુકુળ' માં ધોરણ ૫ થી ધોરણ ૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ માટેની ઉત્તમ તક પ્રાપ્ત થઈ શકશે, જેની કેટલીક વિગતો નીચે મુજબ છે :

- (૧) પૂજ્ય સંતશ્રી આત્માનંદજીનું પાવન સાહિદ્ય પ્રાપ્ત થશે.
- (૨) વિદ્યાર્થીઓની વાર્ષિક ફી માત્ર રૂ. ૧૫,૦૦૦/- (પંદર હજાર પૂરા) રહેશે.
- (૩) માત્ર વિદ્યાર્થી ભાઈઓને જ પ્રવેશ મળશે.
- (૪) મોટા સ્વચ્છ રૂમમાં પલંગ, કબાટ, ટેબલ, નાઈટલેમ્પ વગેરે સહિત આવાસની સગવડ.
- (૫) શુદ્ધ, સાત્ત્વિક, રુચિકર, આરોગ્યપ્રદ ભોજન અને નિયમિત દૂધ-છાશની સુવિધા.
- (૬) અનુભવી, બાળપ્રેમી, પૂર્ણ સમયના ગૃહપતિ તથા પ્રાઈવેટ ટ્યુશનની સગવડ.
- (૭) ચાલુ શિક્ષણ ઉપરાંત,
 - (A) રમત-ગમતના સાધનો
 - (B) ઈતર વાચનની પ્રવૃત્તિ
 - (C) પ્રેરણાદાયી વાર્તાઓનું આયોજન
 - (D) ધર્મ અને નીતિનું શિક્ષણ
 - (E) શાંત, પર્યાવરણસભર, સ્વચ્છ, કુદસ્તી વાતાવરણ (સાબરમતી નદીથી નજીક)
- (૮) વિદ્યાર્થીના ઓછામાં ઓછા ૬૦ ટકા ગુણ હોવા જરૂરી છે.
- (૯) પ્રવેશફોર્મ તા. ૧૦ એપ્રિલથી સંસ્થાના કાર્યાલયમાંથી ઉપલબ્ધ થઈ શકશે.
- (૧૦) પ્રવેશફોર્મ ટપાલ દ્વારા / રૂબરૂ મેળવીને નિયત કરેલ તા. ૨૪-૪-૧૫ સુધીમાં ભરીને સંસ્થાના કાર્યાલયમાં મોકલી આપવું.
- (૧૧) વિદ્યાર્થીએ તા. ૨૬-૪-૨૦૧૫ ના રવિવારે સવારે ૯-૦૦ વાગ્યે લેખિત કસોટી તેમજ મૌખિક ઈન્ટરવ્યુ માટે વાલી સાથે ઉપસ્થિત રહેવું.

સુઝા વાલીઓને, પોતાના બાળકોને આ આયોજનનો લાભ અપાવવા વિનંતી છે.
વિદ્યાર્થીઓના પ્રવેશ અંગેની માહિતી મેળવવા સંસ્થાના કાર્યાલય/ગૃહપતિશ્રીનો સંપર્ક સાધવો.

:- પ્રેરક :-

શ્રદ્ધેયશ્રી આત્માનંદજી
ૐ

:- તંત્રી - સંપાદક :-

શ્રી મિતેશ એ. શાહ
ૐ

:- સ્વત્વાધિકારી :-

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક
સાધના કેન્દ્ર
(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર
સંચાલિત)

ૐ

:- મુદ્રક-પ્રકાશક :-

ડૉ. શ્રી શર્મિષ્ઠાબેન એમ. સોનેજી
ટ્રસ્ટી, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર
આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા
ૐ

:- પ્રકાશન સ્થળ :-

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક
સાધના કેન્દ્ર
કોબા - ૩૮૨ ૦૦૭
ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૨૧૯
૨૩૨૭ ૬૪૮૩/૮૪
ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૧૪૨
ૐ

:- લવાજમ શ્રેણી :-

ભારતમાં
ત્રિવાર્ષિક રૂ. ૪૦૦
આજીવન રૂ. ૨૦૦૦
પરદેશમાં
By Air Mail
ત્રિ-વાર્ષિક : Rs. 4000
\$-80, £-60
આજીવન : Rs. 15000
\$-300, £-220

દિવ્યધ્વનિ

અનુક્રમણિકા

- (૧) શ્રી સદ્ગુરુપ્રસાદ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી ૫
- (૨) વર્તમાન સંદર્ભમાં મહાવીરનું જીવન અને સંદેશ..
..... પૂ.શ્રી આત્માનંદજી ૬
- (૩) મૈલ રહા મનમાંહિ ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ ૧૨
- (૪) સમાધિતંત્ર-અમૃતરસપાન .. પ્રા.ચંદાબહેન પંચાલી ૧૫
- (૫) સ્થિતપ્રજ્ઞ મહાત્માના લક્ષણો... પૂજ્ય બહેનશ્રી..... ૧૮
- (૬) શ્રી આનંદધન ચોવીશી... શ્રી અશોકભાઈ શાહ..... ૨૦
- (૭) શ્રી ભક્તામર સ્તોત્ર શ્રી મહેન્દ્રભાઈ ખંધાર..... ૨૩
- (૮) ચિતિ શક્તિ શ્રી વલભજી હીરજી ૨૯
- (૯) પ્રભુ મહાવીરની અહિંસાનું સ્વરૂપ
..... શ્રી વિભાબેન મહેતા..... ૩૦
- (૧૦) શ્રી મહાવીર સ્વામી - એક મહાન યુગદષ્ટા...
..... શ્રી પારુલબેન ગાંધી..... ૩૨
- (૧૧) પુસ્તક સમાલોચના શ્રી મિતેશભાઈ શાહ..... ૩૫
- (૧૨) પ્રભુ મહાવીરનું પાવન જીવનચરિત્ર
..... શ્રી ભાનુબેન શાહ..... ૩૬
- (૧૪) સમાજ-સંસ્થા દર્શન ૩૯

વર્ષ : ૩૯

એપ્રિલ, ૨૦૧૫

અંક - ૪

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર

(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)

કોબા - ૩૮૨ ૦૦૭ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૨૧૯/૪૮૩/૮૪

ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭ ૬૧૪૨

mail@shrimadkoba.org

www.shrimadkoba.org

લેખકો / ગ્રાહકો / વાચકોને

- ☞ 'દિવ્યધ્વનિ' દર મહિને પ્રગટ થાય છે.
- ☞ કોઈ પણ અંકથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.
- ☞ ત્રણ વર્ષથી ઓછી મુદતનું લવાજમ સ્વીકારવામાં આવતું નથી.
- ☞ ચેક/ડ્રાફ્ટ/એમ.ઓ. 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા'ના નામનો મોકલવો.
- ☞ સહુ સ્વજનો-મિત્રો વધુમાં વધુ ગ્રાહકો નોંધાવીને સહયોગી બને તેવી વિનમ્ર અપેક્ષા છે.
- ☞ ગ્રાહકોએ પત્રવ્યવહારમાં પોતાનો ગ્રાહક નંબર અને પૂરું સરનામું અવશ્ય લખવું. ગ્રાહક નંબર સરનામાની ઉપર લખેલો હોય તે નોંધી રાખવા વિનંતી છે.
- ☞ સરનામામાં ફેરફાર થયાની જાણ તાત્કાલિક કરવા વિનંતી છે.
- ☞ કોઈપણ લેખ સ્વીકારવો કે ન સ્વીકારવો કે ક્રમશઃ લેવો તેનો સંપાદકશ્રીને સંપૂર્ણ અધિકાર રહેશે.
- ☞ લેખકોનાં મંતવ્યો સાથે સંપાદકશ્રીનું સહમત હોવું આવશ્યક નથી.

: મુદ્રણસ્થાન :

ભગવતી ઑફસેટ

૧૫/સી, બંસીધર ઍસ્ટેટ, બારડોલપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪
ફોન : ૨૨૧૬ ૭૬૦૩

પ્રાર્થના

હે પરમકૃપાળુદેવ !

અલ્પ આયુષ્યના અંતિમ દિવસની સવારે આપના શ્રીમુખથી નીકળેલા અંતિમ શબ્દો હતા -

“મનસુખ ! માને ઠીક રાખજે. હું આત્મામાં લીન થાઉં છું.” આટલું કહી આપ પાંચ કલાક સમાધિભાવમાં રહ્યા અને અને અંતે આપે અનંતની યાત્રાએ પ્રયાણ કર્યું.

અંતિમ તીર્થંકર શ્રી વીરપ્રભુના આપ અંતિમ શિષ્ય હતા. વીરપ્રભુએ જેવી રીતે દીક્ષા માટે માતા-પિતાની અનુમતિ ન મળવાથી પોતાનો વિચાર મુલતવી રાખ્યો હતો, તેવી રીતે આપને પણ સર્વસંગપરિત્યાગની ઘણી ઈચ્છા હતી પરંતુ માતાની અનુમતિ ન મળતાં આપે એ ઈચ્છાનો નિરોધ કર્યો અને સંસારમાં રહ્યા ! જો કે આપે દેવામાતાને કહ્યું હતું કે “મા ! જીવતો જોગી હશે તો કોઈ દિવસ પણ તમારે બારણે આવશે !” એ વચન આપના અલ્પ આયુષ્યના સંકેતસૂચક હતું, પરંતુ દેવમા સમજ્યા નહીં.

વીરપ્રભુનું જીવન જગતના જીવો માટે સંદેશરૂપ હતું, તેમ આપનું જીવન પણ અમ અબુધ જીવો માટે સંદેશરૂપ જ છે. વીરપ્રભુનો પ્રણીત કરેલો (શુદ્ધ) સનાતન આત્મધર્મ (મૂળમાર્ગ) આપે એના શુદ્ધસ્વરૂપમાં અમને આપ્યો છે. આપ અમારા પરમ ઉપકારી છો.

આપના અમૂલ્ય બોધને અમે આત્મસાત્ કરી શકીએ અને આ ભવને સાર્થક કરીએ એવા આશીર્વાદ આપની પાસે માગીએ છીએ અને કહીએ છીએ, હે પ્રભુ !

જીવન આપનું જીવવું, સાર્થક થઈ ગયું,

જ્યોત પ્રગટાવી ગયા સમ્યક્જ્ઞાનની,

તરી ગયા આપ તો તારણહાર બની ગયા,

દિશા બતાવી ગયા મોક્ષમાર્ગની.

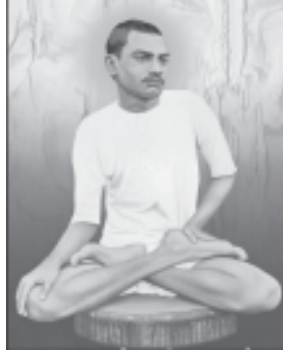
॥ ઐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

શ્રી સદ્ગુરુપ્રસાદ

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

પત્રાંક - ૫૧૬

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૧, ૧૯૫૦
પાણી સ્વભાવે શીતળ છતાં કોઈ વાસણમાં નાખી નીચે અગ્નિ સળગતો રાખ્યો હોય તો તેની નિરિચ્છા હોય છતાં તે પાણી ઉષ્ણપણું ભજે છે, તેવો આ વ્યવસાય, સમાધિએ શીતળ એવા પુરુષ પ્રત્યે ઉષ્ણપણાનો હેતુ થાય છે, એ વાત અમને તો સ્પષ્ટ લાગે છે.

વર્ધમાનસ્વામીએ ગૃહવાસમાં પણ આ સર્વ વ્યવસાય અસાર છે, કર્તવ્યરૂપ નથી, એમ જાણ્યું હતું. તેમ છતાં તે ગૃહવાસને ત્યાગી મુનિચર્યા ત્રહણ કરી હતી. તે મુનિપણામાં પણ આત્મબળે સમર્થ છતાં તે બળ કરતાં પણ અત્યંત વધતા બળની જરૂર છે, એમ જાણી મૌનપણું અને અનિદ્રાપણું સાડાબાર વર્ષ લગભગ ભજ્યું છે, કે જેથી વ્યવસાયરૂપ અગ્નિ તો પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં.

જે વર્ધમાનસ્વામી ગૃહવાસમાં છતાં અભોગી જેવા હતા, અવ્યવસાયી જેવા હતા, નિસ્પૃહ હતા, અને સહજ સ્વભાવે મુનિ જેવા હતા, આત્માકાર પરિણામી હતા, તે વર્ધમાનસ્વામી પણ સર્વ વ્યવસાયમાં અસારપણું જાણીને, નીરસ જાણીને દૂર પ્રવર્ત્યા; તે વ્યવસાય, બીજા જીવે કરી કયા પ્રકારથી સમાધિ રાખવી વિચારી છે, તે વિચારવા યોગ્ય છે. તે વિચારીને ફરી ફરી તે ચર્યા કાર્યે કાર્યે, પ્રવર્તને પ્રવર્તને સ્મૃતિમાં લાવી વ્યવસાયના પ્રસંગમાં વર્તતી એવી રુચિ વિલય કરવા યોગ્ય છે. જો એમ ન કરવામાં આવે તો એમ ઘણું કરીને લાગે છે કે હજુ આ જીવની યથાયોગ્ય જિજ્ઞાસા મુમુક્ષુપદને વિષે થઈ નથી, અથવા તો આ જીવ લોકસંજ્ઞાએ માત્ર કલ્યાણ થાય એવી ભાવના કરવા ઈચ્છે છે. પણ કલ્યાણ કરવાની તેને જિજ્ઞાસા ઘટતી નથી; કારણ કે બેય જીવનાં સરખાં પરિણામ હોય અને એક બંધાય, બીજાને અબંધતા થાય, એમ ત્રિકાળમાં બનવા યોગ્ય નથી. ■ ■ ■

ફોર્મ નં. ૪, નિયમ : ૮

૧. પ્રકાશન સ્થળ : શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા- ૩૮૨૦૦૭.
(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)
જિ. ગાંધીનગર. ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૨૧૯/૪૮૩/૪૮૪
ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૭૬૧૪૨
૨. પ્રકાશન- અવધિ : માસિક
૩. મુદ્રક-પ્રકાશક-માસિક : શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર - ભારતીય
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા-૩૮૨ ૦૦૭.
૪. તંત્રીનું નામ : શ્રી મિતેશભાઈ એ. શાહ - ભારતીય
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા-૩૮૨ ૦૦૭.

હું નીતિનભાઈ આઈ. પારેખ, આથી જાહેર કરું છું કે ઉપર આપેલ વિગતો મારી જાણ-સમજ મુજબ સાચી છે.

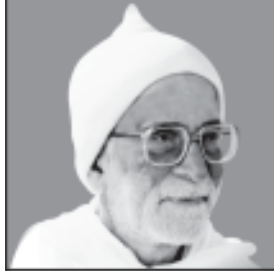
કોબા, તા. ૧-૪-૨૦૧૫

નીતિનભાઈ આઈ. પારેખ - ચેરમેન
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર, કોબા
(શ્રી સત્શ્રુત-સેવા-સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત)

વર્તમાન સંદર્ભમાં મહાવીરનું જીવન અને સંદેશ

*** પરમ શ્રદ્ધેય સંતશ્રી આત્માનંદજી ***

ભગવાન મહાવીરનું જીવન અને સંદેશ તેનો વર્તમાન સંદર્ભમાં કેવો સંબંધ છે ? કેવો સંબંધ હોઈ શકે ? અને તેના કરતા પણ આગળ આપણા જીવન સાથે તેનો કેવી રીતે સંબંધ બેસાડી શકીએ ? તેની વિચારણા કરીશું. કારણ કે આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તેની પાછળનો

કરવાનો કલ્પો છે. વર્તમાન સમયમાં આપણે માતા, શિક્ષક, ન્યાયાધીશ અને સંત - આ ચારેયમાં પ્રવેશેલી મલિનતાને દૂર કરીને તેમનું રક્ષણ કરવાની જરૂર છે. કોઈપણ સમાજમાં આ ચાર જ્યાં સુધી સુરક્ષિત અને સંસ્કારિત હશે ત્યાં સુધી સમાજને વાંધો આવશે નહિ.

આપણો મૂળ હેતુ આપણા આત્મકલ્યાણનો છે અને તે સમષ્ટિગત કલ્યાણ અને વ્યક્તિગત કલ્યાણરૂપ થઈ શકે તેનો આધ્યાત્મિક દષ્ટિકોણથી આપણે વિચાર કરીશું. સૌપ્રથમ આપણે વર્તમાનકાળની પરિસ્થિતિ ઉપર એક દષ્ટિ ફેરવીએ. આપણને સ્વતંત્રતા મળી તે પછી જે સ્વતંત્રતાનું ફળ આપણે મ્હાણવા માગતા હતા તે એ કે આપણે ભારતીય બનીએ, ભારતીય પદ્ધતિથી જીવીએ અને સ્વતંત્રતાનો અનુભવ કરીએ, પણ અત્યારે એનાથી ઊલટો જ અનુભવ થાય છે. થોડા હિન્દી અંગ્રેજો હતા તેમણે પોતાની પદ્ધતિ જેમ હતી તેમ રાખી. ચર્ચિલે ભારતમાંથી જતી વખતે કહ્યું હતું કે આપણે તો જઈએ છીએ પરંતુ ભારતીય જનતાને પીઠારાના (લૂંટારાઓના) હાથમાં મૂકીને જઈએ છીએ. આ વાતનો આજે આપણને અનુભવ થાય છે. અર્થાત્ પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિનું અંધ અનુકરણ કરવામાં ભોગવાદ સન્મુખ થયેલ અર્થપ્રધાન આ યુગ છે. અત્યારે મોટાભાગના વ્યક્તિઓનું જીવન રોબોટ જેવું બની ગયું છે, જેનું ગૌરવ લઈ આપણે આપણામાં બેઠેલાં ચૈતન્યદેવનો અસ્વીકાર કરીએ છીએ, પણ તેનાથી કાંઈ આપણું ચૈતન્યપણું મટી જતું નથી. ભગવાન અર્થ અને કામનો નિષેધ નથી કરતા પણ તેમણે તો (શ્રાવકો માટે) ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપ ચાર આર્ય પુરુષાર્થ કરવાનો કલ્પો છે. ભગવાને કામ અને અર્થરૂપ પુરુષાર્થને ધર્મપૂર્વક

● માતા અને શિક્ષક :

સૌથી વધુ સમય બાળક માતા અને શિક્ષક સાથે જ ગાળે છે. જો તે માતા અને શિક્ષક દરેક રીતે સંસ્કારિત હોય, શારીરિક અને માનસિક રીતે તે સ્વસ્થ હોય તો તે બાળકમાં પણ સારા સંસ્કારોનું બીજારોપણ કરી શકે.

● ન્યાયાધીશ :

સમાજ અન્યાયથી ન ચાલે. જ્યાં ન્યાય છે ત્યાં સત્ય છે અને જ્યાં સત્ય છે ત્યાં શાંતિ છે અને જ્યાં શાંતિ છે ત્યાં સર્વ પ્રકારે સુખ અને સમૃદ્ધિ છે. માટે ન્યાયાધીશ સત્યનિષ્ઠ તથા ન્યાયપ્રિય હોવા જોઈએ.

● સંત :

વર્તમાનમાં પ્રબુદ્ધ સંતો ઓછા છે. સંતના લક્ષણો જે પ્રમાણે ભગવાને કહ્યા છે તેવા જેમનામાં હોય તેવા વિવેકી ધર્માત્મા, મહાત્મા સાથે આપણે વ્યવહાર કરવો.

ભગવાન મહાવીરના દર્શનને સમજવા માટે આપણે વર્તમાનયુગને પણ ધ્યાનમાં રાખવો પડશે કારણ કે ભગવાને સાડાબાર વર્ષ મૌન રાખ્યું હતું અને આપણે તે સાડાબાર મિનિટ પણ મૌન રાખી શકતા નથી ! તેઓએ ૧૭૫ દિવસના ઉપવાસ કર્યા

પ્રવચનસાર, પંચાસ્તિકાય; જેને શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના ત્રણ રત્નો કહેવાય છે. આ દેહધારીને (પરમ શ્રદ્ધેય શ્રી આત્માનંદજી) તેની પ્રાપ્તિ ૧૮૫૪માં થઈ, જેનો અભ્યાસ કરવાથી મુખ્યરૂપે અમારા જીવનમાં આમૂલ પરિવર્તન આવ્યું.

તેમના પછી ૧૦૦૦ વર્ષ બાદ અધ્યાત્મ યોગીશ્વર શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્યજી થયા. તેમણે મુખ્યરૂપે શ્રીમદ્ કુંદકુંદાચાર્ય મહારાજના રચિત શાસ્ત્રોની ટીકાઓ લખી.

પૂજ્યપાદ સ્વામી પાંચમી સદીમાં થયા. તેમણે સમાધિશતક, ઇષ્ટોપદેશ, સર્વાર્થસિદ્ધિ આદિ અનેક ગ્રંથોની રચના કરી.

શ્રી સમંતભદ્ર આચાર્ય, શ્રી હરિભદ્રસૂરી, શ્રી આનંદધનજી મહારાજ, ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજ, શ્રી બનારસીદાસજી અને બીજા અનેક મહાપુરુષો જેવા કે ધાનતરાયજી ભૈયા ભગવતીદાસજી, પં. શ્રી ટોડરમલજી, પં. શ્રી સદાસુખદાસજી, શ્રી જયચંદજી છાવડા કે જેઓ ૧૮૦થી ૧૮૫ વર્ષ પહેલાં જ થઈ ગયા અને વર્તમાનમાં શ્રી ગણેશપ્રસાદ વર્ણીજી, શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરીજી મહારાજ, શ્રી સહજાનંદ વર્ણીજી મહારાજ, શ્રી જિનેન્દ્રવર્ણીજી મહારાજ કે જેમણે જૈનગીતા રૂપ ‘સમણસુતમ’ શ્રી વિનોબાભાવેની પ્રેરણાથી લખ્યું હતું. તથા ‘મેરી ભાવના’ નામનું પદ્ય લખનાર શ્રી જુગલકિશોરજી મુખ્તાર આદિ ઘણા આધ્યાત્મિક મહાપુરુષોએ ભગવાન મહાવીર પ્રભુની વાણીના અધ્યાત્મપ્રધાન ગ્રંથોની રચનાઓ કરી છે. આવી અધ્યાત્મ પદ્ધતિ વીતરાગ દર્શનમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અન્ય આર્યદર્શનોમાં જેમાં મુખ્યત્વે ઉપનિષદ્, ગીતાના અમુક અધ્યાયો, તથા વધારે સાદી ભાષામાં આપણને સંત સાહિત્યમાંથી મળે છે, પણ તે ગુરુગમ વિના સમજાય તેમ નથી. તેના માટે પોતાની પાત્રતા અને સંતોનો સમાગમ પણ જોઈએ.

શ્રી નરસિંહ મહેતાએ કહ્યું છે કે,

“જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિન્હો નહીં,
ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી,
માનુષાદેહ તારો એમ એળે ગયો,
માવઠાની જેમ વૃષ્ટિ વૃઠી.”

વર્તમાનમાં આપણને શ્રી રમણ મહર્ષિ અને શ્રી શિવાનંદ સરસ્વતીનું સાહિત્ય પણ પ્રાપ્ત થયેલ છે. આમ, આ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર અને તેમની પરંપરા તથા તે સિવાયની અન્ય આર્ય પરંપરાના ઉપદેશની આપણે વાત કરી.

હવે, આપણે પ્રયોગાત્મક દૃષ્ટિથી વિચારીએ કે ભગવાન મહાવીરના બોધને ગ્રહણ કરીને આપણે આપણું જીવન કેવી રીતે જીવીએ. ભગવાન મહાવીર રાજકુમાર હતા. મહેલમાં રહેતા હતા. દુન્યવી સંપૂર્ણ સુખ-સગવડો તેમની પાસે હતા, તો પણ પૂર્ણ પરમ આનંદ મેળવવા માટે સર્વ ભૌતિક સુખ-સામગ્રીનો અસ્વીકાર કરી મૌન, આત્મચિંતન, આત્મધ્યાનમાં જ સમય વિતાવતા હતા. આમ, આપણે પણ તેમના જીવનમાંથી પ્રેરણા મેળવીને પ્રથમ એટલી શ્રદ્ધા તો પાકી કરવી જ કે બાહ્ય પર પદાર્થમાં સુખ નથી પણ આત્મામાં જ સુખ છે અને તે સુખને પ્રાપ્ત કરવા માટે સૌ પ્રથમ આપણે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરી મસ્તિષ્કનો, ભાવોને નિર્મળ કરીને હૃદયનો, અપ્રમાદી બનીને અને સતત સત્કાર્યોમાં ઉદ્યમી રહીને હાથનો વિકાસ કરવો. મસ્તિષ્ક, હૃદય અને હાથ આ ત્રણેયના વિશેષ વિકાસ માટે નીચે પ્રમાણેની પ્રયોગાત્મક સાધના કરવી :

(૧) સ્વાધ્યાય :

પ્રયોજનભૂત જ્ઞાન અર્જિત કરવું. પ્રયોજનભૂત એટલે આત્મા-અનાત્માનું, ભક્ષ્ય-અભક્ષ્યનું, સ્વધન-પરધનનું વિવેક કરાવતું જ્ઞાન. આપણે વૈરાગ્ય - ભક્તિ વધે તેવા સત્શાસ્ત્રો સંતઆજ્ઞાથી વાંચીને તેમાંના વિશેષ મુદ્દાઓની અલગથી નોંધ કરવી જોઈએ. નોંધ કરવી એટલે,

“આ વચનને હૃદયે લખો.”

એટલે કે જ્ઞાની ભગવંતોના વચનોને સમજવાં, તેના પર શાંતિથી વિચાર કરવો. ક્યાંય ન સમજાય તો વિશેષ જ્ઞાની ધર્માત્માને પૂછવું તથા તેના મર્મને સમજીને પછી નોટમાં લખવાં, ત્યારબાદ તેનો નિષ્કર્ષ કાઢી તેનો નિશ્ચય કરીને (સંતોની વાણીને) હૃદયમાં લખવી.

(૨) ભક્તિ :

પરમાત્માના પ્રેમથી હૃદય પીગળે તેનું નામ ભક્તિ. જે પરમાત્માના પ્રેમનું વેદન ન કરી શકે તે ભગવાન બની શકતો નથી. આવી ભક્તિ વ્યક્તિગત રીતે પોતે ભજન, પદ, સ્તોત્ર વગેરે ગાઈને તથા સામૂહિક ભક્તિમાં જોડાઈને, પોતે ભાવપૂર્વક ગાઈને, બીજાને ગવડાવીને ભક્તિ કરવી. એટલે કે કરવું, કરાવવું અનુમોદવું એમ કરવાથી સામૂહિક ભાવોત્પત્તિ દ્વારા વિશેષ દિવ્યતરંગોની અનુભૂતિ થાય છે. સામૂહિક રીતે થતી ભક્તિને સંકીર્તન ભક્તિ કહેવામાં આવે છે. તેના મૂળ પ્રણેતા શ્રીનારદજી છે. પરંતુ વર્તમાનમાં તેના પ્રણેતા શ્રી ચૈતન્યપ્રભુ છે અને ત્યારબાદ શ્રી તુકારામ થયા અને અહીં ગુજરાતમાં સંતશ્રી પુનિત મહારાજે પોતાના જીવનમાં કીર્તનભક્તિને ઉતારીને તેનો ઘણો મહિમા ગાયો છે. આમ, ભક્તિ દ્વારા હૃદય પીગળે છે તથા દિવ્યપ્રેમ દ્વારા બીજા પણ અનેક ગુણો પ્રગટે છે.

(૩) જાપ-ચિંતન :

ચિંતનની એકાગ્રતા સહિત શાંતચિત્તે એક આસને બેસીને એકના એક દિવ્ય વિચારનું પુનઃપુનઃ સ્મરણ કરવું તેને નામસ્મરણ, મંત્ર-સ્મરણ કહે છે, જેને ભગવાન મહાવીર સ્વામી અનુપ્રેક્ષા કહે છે. મંત્ર-સ્મરણ કરતાં જાગૃતિ વિશેષ રહે તે માટે હાથમાં માળા રાખવી. અન્ય સમયે પણ હાલતા-ચાલતાં પોતાનું કામ-કાજ કરતાં કરતાં પણ આપણે નામ સ્મરણ કરી શકીએ. શ્રી લાલાજી રણજિતસિંહજીએ

શ્રી બૃહદ્ આલોચનામાં કહ્યું છે કે

“ઘડી ઘડી પલ પલ સદા, પ્રભુ સુમિરન કો ચાવ, નરભવ સફલો જો કરે, દાન શીલ તપ ભાવ.”

જાપ ઘણા પ્રકારથી થાય છે; જેમ કે બાહ્ય જાપ, અંતરજાપ અને અજપાજાપ.

મૈત્રી, ગુણપ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ-ભાવના - એમ ચાર ભાવનાઓનું ચિંતન કરવું તથા અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, અન્યત્વ, એકત્વ આદિ વૈરાગ્ય-વર્ધક બાર ભાવનાઓનું ચિંતન નિયમિતપણે કરવું જોઈએ.

(૪) લેખિત મંત્રજાપ :

લેખિત મંત્રજાપ કરવામાં આપણી બધી ઈન્દ્રિયો કામે લાગી જાય છે. જેમ કે આંખો દ્વારા મંત્ર તથા ભગવાનને દેખવા, હાથ દ્વારા લખવું, જીભ દ્વારા મંત્ર બોલવો, કાન દ્વારા મંત્ર શ્રવણ કરવો અને મન દ્વારા તે મંત્રનું ચિંતન કરવું. બધી ઈન્દ્રિયો લેખિત મંત્રજાપમાં લાગવાથી આપણને વિશેષ ફાયદો થાય છે માટે તે આપણા માટે અત્યંત આવશ્યક છે.

(૫) સત્સંગ - તીર્થયાત્રા - દાન :

અઠવાડિયામાં ઓછામાં ઓછા બે દિવસ તો અવશ્ય સત્સંગ કરવો તથા વર્ષમાં બે વખત તીર્થયાત્રા કરવી જોઈએ અને તે પણ જ્યાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી મુમુક્ષુઓ તથા સંતોની સાથે કરવી જોઈએ. તીર્થયાત્રા કરતી વખતે દાન અવશ્ય આપવું જોઈએ; જેમાં મુખ્યપણે તે તીર્થભૂમિમાં રહેતા કર્મચારીઓને દાન આપવું કેમ કે વર્તમાન સમયમાં મોંઘવારી ઘણી છે તથા તેમનો પગાર ટૂંકો હોય છે. માટે તેમને ખાસ દાન આપવું જોઈએ. આ રીતે તીર્થયાત્રા કરવાથી તેમાં પડતી અગવડોને લીધે દેહાસક્તિ ઘટે છે તથા દાન કરવાથી લોભ ઘટે છે. પ્રભુ-ગુરુ પ્રત્યેની ભક્તિ સંતસમાગમ અને પ્રભુદર્શન દ્વારા વધે છે, પ્રકૃતિ સાથે ઐક્ય કેળવાય છે તથા પૂર્વે થયેલા પવિત્ર દિવ્ય પુરુષોના સ્પંદનોને અનુભવી દિવ્યશાંતિનો અનુભવ

માનવહૃદય એ તો કુરુક્ષેત્રનું સમરાંગણ છે, જ્યાં સત્ય રૂપી પાંડવો અને અસત્ય રૂપી કૌરવોનું અવિરત યુદ્ધ ખેલાતું હોય છે. એક અર્થમાં કહીએ તો વ્યક્તિનું જીવન એટલે જ શુભ અને અશુભ બળો વચ્ચેનો મહાસંગ્રામ. માનવીના મનમાં રહેલાં અશુભ બળો એને સતત આકર્ષતાં રહે છે અને એ રીતે એ એને શુભ બળોથી દૂર રાખે છે. ક્યારેક શુભ બળની શક્તિ પ્રગટ થવા માટે પ્રયાસ કરે, તો અશુભ બળ એના વિકારી આકર્ષણ દ્વારા શુભને પરાજિત કરવા પ્રયાસ કરે છે.

સામાન્ય માનવીથી માંડીને ઉચ્ચ કક્ષાના સાધક સહુમાં આવી શુભ-અશુભ વચ્ચેની લડાઈ નાના-મોટા રૂપે ચાલતી હોય છે. સામાન્ય માનવી કોઈ દુન્યવી પ્રલોભનમાં ફસાઈને દુઃખને વહોરી લેતો હોય છે. શરૂઆતમાં તો આ પ્રલોભન કે લાલચ એના મનને ખૂબ ગમે છે. પોતાની જાતને એનાથી રોકી શકતો નથી અને એક વાર એ પ્રલોભનની પાછળ દોડે છે, પછી એની અનિષ્ટ તરફની દોડ સતત ચાલુ રહે છે. એ વધુને વધુ લપસતો જાય છે. સદ્ગુણોને માટે વ્યક્તિએ પ્રયત્ન કરવો પડે છે, જેમ કોઈ પર્વતના શિખર પર આરોહણ કરે તેમ. પરંતુ દુર્ગુણો એ પર્વતના શિખર પરથી સડસડાટ નીચે ઉતરતા મુસાફર જેવા છે, જે માણસને ખૂબ ઝડપથી વધુને વધુ ઊંડો ખૂંપવી દે છે.

આમ, દુન્યવી પ્રલોભનો, ભૌતિક લાલસાઓ, પરિગ્રહનું પ્રબળ આકર્ષણ, સંપત્તિ માટેની અદમ્ય તૃષ્ણા - આ બધાં દુનિયામાં જોવાં

મળતાં આકર્ષણો વ્યક્તિને પ્રારંભમાં અતિ આકર્ષક લાગે છે. એ આકર્ષણમાં અંજાઈને વ્યક્તિ એમાં વધુને વધુ ડૂબવા લાગે છે. અને પછી સમય જતાં જ્યારે એ પ્રલોભનને સિદ્ધ કરવા માટે કરેલા પ્રયત્નો ખુલ્લા પડે છે, ત્યારે વ્યક્તિની ભારે ભૂરી દશા થાય છે. એને પારાવાર વસવસો થાય છે. આ આકર્ષણોએ એના જીવનને કેવું દુર્ગુણોથી ભરી દીધું એ જુએ છે અને વિચારે છે કે એણે પોતે જ પોતાનો વિનાશ સામે ચાલીને વહોરી લીધો.

જેમ ભૌતિક જગતના લોકોને આવાં આકર્ષણો દોડાવતા હોય છે, એ જ રીતે સાધનાને માર્ગે જનારને પણ આવાં આકર્ષણોનો સામનો કરવો પડે છે. મારી દૃષ્ટિએ તો દુન્યવી આકર્ષણો સામે લડનાર માનવી કરતાં સાધકને વધુ મોટો જંગ ખેલવો પડે છે, કારણ કે એક બાજુથી એને પ્રલોભનોથી, કષાયોથી વિકારોથી દૂર રહેવાનું હોય છે અને બીજી બાજુ પોતાના આંતરજીવનનો, નવા નવા ગુણોની કેળવણી અને ખીલવણી દ્વારા વધુ વિકાસ સાધવાનો હોય છે. આથી સામાન્ય માનવી કરતાં સાધકને આ વિષય-વિકારો સામે સવિશેષ ઝડુમવું પડે છે.

ઈન્દ્રિયનો આનંદ વ્યક્તિને ઉત્તેજનામાં રાખે છે અને એને પરમાત્માથી દૂર રાખે છે. આ પુદ્ગલનું પ્રાધાન્ય એવું હોય છે કે વ્યક્તિ એના સુખનો જ વિચાર કરે છે અને એની ઈન્દ્રિયો વારંવાર પોકાર પાડીને એને કહે છે કે, ‘અહીં જેવો આનંદ છે એવો આનંદ આ જીવનમાં કે આ જગતમાં અન્યત્ર ક્યાંય નહીં મળે.’ ‘આ

રાખવી જોઈએ અને જરૂર લાગે તો કોઈ અત્યંત ભાવતી વાનગી કે કોઈ અત્યંત ગમતી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

દોષોને દૂર કરવાની બાબતમાં કેટલાક લોકો વ્રત લેતા હોય છે, પરંતુ આ વ્રત લેતી વખતે વધુ સાવધાન થવું જોઈએ. જેમ કે પોતાની સ્વાદૃષ્ટિને વશ કરવી હોય, તો ઘણી વ્યક્તિઓ ‘અમુક વસ્તુઓ ખાઈશ અને અમુક વાનગીઓ નહીં ખાઉં’ એવું મનમાં નક્કી કરતી હોય છે. એ નક્કી કર્યા પછી એમનું રસલોલુપ મન એમને સતત એ યાદ કરાવતું હોય છે કે આજે સ્વાદૃષ્ટિ પર વિજય મેળવવા માટે તમારે અમુક વાનગીઓ ખાવાની નથી. એ પછી એ બીજાઓની સમક્ષ પણ પોતાના વ્રતની વાત કરે છે અને આ રીતે વ્રતનો અહંકાર ધારણ કરીને વ્યક્તિ ‘આ નથી ખાવાનું’ એનું સતત સ્મરણ કરતો હોય છે. વ્રત ક્યારેય સ્વ પ્રસિદ્ધિ માટે હોતું નથી. જો વ્રત દ્વારા વ્યક્તિ વ્રતની પ્રસિદ્ધિ કરે, તો વ્રત દ્વારા પવિત્રતા, સાત્વિકતા અને નિર્મળતા પામવાનો એનો હેતુ જળવાતો નથી. આ રીતે વ્રતનું સતત સ્મરણ એ ક્યારેક વ્રતભંગનું કારણ પણ બની જાય. વૃત્તિના દમનથી વૃત્તિ અળગી કરી શકાતી નથી. કારણ કે વ્યક્તિને એ સતત બેચેન રાખે છે અને જો કષાય કે વિષયના નિમિત્ત મળે, તો એ ફરી પાછા પ્રવર્તે છે.

માયા, મોહ, લોભ, ક્રોધ પર વિજય મેળવવાનો એક જુદો જ કીમિયો છે. બાળકો ઝઘડતા હોય, ત્યારે એમને માર મારીને ચૂપચાપ શાંત બેસાડી દેવાને બદલે એ બાળકોને કોઈ સુંદર રમતમાં પરોવી દેવા જોઈએ. શિક્ષકને એવો ખ્યાલ આવે કે બાળકોએ વર્ગમાં તોફાન અને તકરાર કરી છે, તો એ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને સજા કરવાને બદલે એમની સમક્ષ પ્રેમ, દોસ્તી કે ભાઈચારાનું કોઈ ગીત ગાવું જોઈએ. જો હૃદયમાં વારંવાર

દ્વેષવૃત્તિ, કામવૃત્તિ કે સ્વાર્થવૃત્તિ થતી હોય તો એને દૂર કરવા માટે મૈત્રી-ભાવ, સંયમ અને પરમાર્થનો અનુક્રમે વિચાર કરવો જોઈએ. વળી, અંતરખોજ કરતા એવો અહેસાસ થાય કે મારામાં સ્વાર્થવૃત્તિ અને દ્વેષવૃત્તિ ઘણી છે, તો સમાજસેવાનું સત્કાર્ય હાથમાં લેવું જોઈએ.

સાધકને એમ લાગે કે મારામાં દયાનો છાંટો નથી, તો દયા ઉત્પન્ન થાય તેવું આચરણ અને વાંચન કરવું જોઈએ. આ રીતે અનિષ્ટ પર વિજય મેળવવા માટે ઈષ્ટનો મહિમા કરવો જોઈએ. આમ થશે તો અનિષ્ટ આપોઆપ આથમી જશે. અશુભને હરાવવા માટે શુભ બળ પ્રગટાવવું જોઈએ.

આ રીતે મનમાં જે ભાવ અપૂરતા હોય, એની પૂર્તિ કરવા માટે પ્રયાસ કરવો જોઈએ. જે વિકાર વારંવાર પજવતો હોય, એ વિકાર જાગે કે તરત જ એનો ઉપચાર કરવો જોઈએ. જેમ કે કોઈ અહિત કરનારને જોઈને મનમાં પારાવાર ક્રોધ જાગતો હોય, તો એ સમયે એ વ્યક્તિની ઉપેક્ષા કરો. આમ થશે તો એ વ્યક્તિને પણ ખ્યાલ આવશે કે પોતે કેવો છે અને ધીરે ધીરે એ વ્યક્તિ તરફનો આપણો ક્રોધ ઓછો થતો જશે. નરસિંહ મહેતા, સંત તુકારામ કે આજના અનેક સંતોએ આ પ્રકારે વૃત્તિ પર વિજય મેળવ્યો છે. સાધકે પોતાના દોષોથી ગભરાયા વિના એ દોષોને ઓળખીને એને અળગા કરવા માટે આધ્યાત્મિક પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ અને એ રીતે પોતાના મનની નિર્મળતા સાધવી જોઈએ. આથી જ સંત કબીરે તો કહ્યું છે, “માલા તિલક બનાય કે, ધર્મ વિચાર નાહિ, માલા બિચારી ક્યા કરે, મૈલ રહા મનમાંહિ !”

● ● ●

શરીરનો ખોરાક જેમ ભોજન છે, તેમ આત્માનો ખોરાક ભજન છે.

યોગ નિજ આત્મસ્વરૂપને પ્રકાશે છે. જે સમયે આત્મા બાહ્ય-અંતરંગ વિકલ્પોનો ત્યાગ કરીને બાહ્ય તેમજ અંતરંગ વૃત્તિને તજી એકાગ્ર થાય છે ત્યારે શુદ્ધ ચૈતન્યદેવને દેખે છે, જાણે છે, અનુભવે છે.

વિશેષાર્થ : આચાર્યદેવે સંક્ષેપમાં આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કેવી રીતે થાય તેની સ્વરૂપ સમજણ આપી છે. બાહ્યજલ્પ અને અંતરજલ્પનો સંપૂર્ણ ત્યાગ થાય, જેથી સાધકનું ધ્યેય માત્રને માત્ર આત્મા જ છે તેની પ્રતીતિ થાય. તેથી સાધકને અતિ ટૂંકમાં પ્રક્રિયા બતાવી. સાધક બાહ્યજલ્પને ત્યજી શકે છે, પણ અંતરજલ્પમાં રોકાઈ જાય છે, તેથી યોગ સિદ્ધ થતો નથી. અંતરસાહસ એકદું કરી અંતરજલ્પને સર્વથા ત્યાગે તો નિજ ભગવાનના દર્શન થાય છે.

(૧) **બહિર્વાચ ત્યક્ત્વા** - બાહ્ય વાચાને છોડીને. વાચાના ચાર ભેદ છે :

૧. પરાવાચા, ૨. પશ્યન્તિ વાચા, ૩. મધ્યમાવાચા, ૪. પરાવાચા.

મુખથી જે વાચા બોલાય છે તે વૈખરીવાચા છે. અંતરમાં સૂક્ષ્મ વિકલ્પ ઉઠે છે, ચિંતન રૂપ જે વાચા છે તે પશ્યન્તિ અને મધ્યમા વાચા છે અને આત્મપ્રાપ્તિ પછીની પરાવાચા છે.

બાહ્ય વચન, પ્રવૃત્તિ કે સ્ત્રી, પુત્ર, પરિવાર મારા છે; મને પ્રાપ્ત થયેલી સંપત્તિ મારી છે એમ માની તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય એટલે બાહ્ય વચનો બોલે. આ સારા છે, આ કોધી છે, આ માનથી ભરેલા છે એવું બાહ્યભાવને જોઈને જે બોલાય છે તે બાહ્યવાચા છે. જે સાધક આત્મસ્વરૂપના અનુભવ પ્રતિ પગલા માંડે છે તેને આ બાહ્યવાચાનો ત્યાગ અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

(૨) **અન્તઃ અણેષતઃ ત્યજેત્** - અંતરવાચાને સંપૂર્ણપણે છોડવી જોઈએ. જે બહિર્જલ્પ છોડે છે તે સાધક સાધનામાં વિકાસ સાધે છે. સાધકે પછી અંતરજલ્પને છોડવા જોઈએ. હું સુખી છું, મારી પાસે હામઠામ બધું જ છે અથવા હું દુઃખી છું, દુઃખમાં પીડાઉ છું, હું ગરીબ છું, બીજા પૈસાપાત્ર છે, હું ગુરુ

છું, બધાને માર્ગ બતાવું છું, હું શિષ્ય છું, ગુરુની સેવામાં છું. તેનાથી આગળ વધી સાધક ચિંતન, મનન-નિદિધ્યાસન આદિ ક્રિયામાં ચિત્તને લગાવે છે. અંતર વિકલ્પ ઉઠે છે કે નિરંજન નિરાકાર છું. હું જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપી આનંદધન છું. આનંદમય, અનંત અનંત ગુણનો પિંડ હું આત્મા છું. એમ જ અનુભવે કે મારા સદ્ગુરુએ સમજાવ્યો એવો હું આત્મા છું. પરિપૂર્ણ છું. અનંત ચતુષ્ટય ધારક છું. આ પણ અંતરજલ્પ હોવાથી નિજ સ્વરૂપનો યોગ બનતો નથી.

આચાર્યદેવે અતિ સૂક્ષ્મતાથી ટૂંકમાં આત્મ-અનુભવનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ દર્શાવ્યો છે. જીવ બહિર્જલ્પનો ત્યાગ કરી શકે છે. મૌની બની જાય; જેથી બાહ્ય જલ્પ બંધ થાય છે, પરંતુ અંતર જલ્પ ચાલુ રહે છે.

દૃષ્ટાન્ત : ગુરુ અને શિષ્ય એક ગામથી બીજે ગામ જતાં, અમુક સમય રોકાઈને અન્ય ગામમાં પગે ચાલીને વિહાર કરતા હતા. લાંબુ અંતર કાપીને ગુરુ અને શિષ્ય એક ગામમાં આવ્યા. લાંબા અંતરને કારણે ગુરુને થાક લાગેલો - શિષ્યે મૂક સેવા કરી ને ગુરુ-આજ્ઞાથી ભિક્ષા માટે ભિક્ષાટન કરે છે. ત્યાં એક ઘરમાં બોલતો પોપટ જોયો. પોપટ કહે, “આવો મહારાજ.” બીજું વાક્ય બોલ્યો, “માજી ! સાધુ આવ્યા છે. ભિક્ષાદાન આપો.” માજી બહાર આવ્યા. તેના ત્રણ દીકરા હતા. પોપટે ભિક્ષાદાન દીધું તે જોયું. જ્યારે સાધુ ઘરની બહાર નીકળતા હતા ત્યારે પોપટ બોલ્યો, “તમારી સાથે કોઈ છે ?” “હા, મારા ગુરુજી છે.” પોપટ કહે, “તેને પૂછતાં આવજો કે મારી મુક્તિ કેવી રીતે થાય ? આ પાંજરામાંથી કેવી રીતે છૂટી જાઉં. ગુરુને પૂછીને કાલે મને જવાબ આપજો.”

શિષ્ય ભિક્ષા લઈને ગુરુ સમીપે આવે છે. સદ્ગુરુને પોપટનો પ્રશ્ન પૂછે છે. ગુરુ તરત નીચે ઢળી જાય છે. અવાચક થઈ જાય - કંઈક બોલે છે, પુનઃ બેભાન સ્વરૂપ થઈ જાય છે. શિષ્ય જોઈ રહે છે. તેમને પવન નાખે છે. થોડીવાર પછી ભાનમાં આવે છે. શિષ્ય કાંઈ સમજતો નથી. ભિક્ષાથી ભોજન કરી

બીજે દિવસે શિષ્ય પોપટ પાસે જાય છે. પોપટ તુરત પૂછે છે, “મહારાજ મારો જવાબ લાવ્યા ?” શિષ્ય કહે, “મેં ગુરુને આ વાત કરી ગુરુદેવ ઢળી પડ્યા. કંઈક બોલ્યા - બેભાન થઈ ગયા. પછી જાગૃત થયા.” પોપટે આખી વાતને અંતરમાં ગ્રહણ કરી. મહારાજ ભિક્ષા લઈને ગયા પછી પોપટ કંઈક અસ્પષ્ટ બોલ્યો અને બેસવાની ભૂંગળી પરથી નીચે પાંજરામાં પડી ગયો. બેભાન થઈ ગયો. માજી અને તેના દીકરાઓએ આ સ્થિતિ જોઈ. તેઓએ પાંજરુ બહાર અગાશીમાં મૂક્યું અને દ્વાર ખોલી નાખ્યું. થોડી ક્ષણો પોપટ અંદર રહ્યો અને દ્વારથી મુક્ત થયો.

દષ્ટાન્તથી બોધ વિશેષ રહસ્યમય છે. અસ્પષ્ટ બોલવું તે બહિર્જલ્પ છે. તે છોડી અંતરજલ્પમાં અન્ય વિચાર કર્યા વિના બેભાન થઈ પડ્યો રહ્યો. અર્થાત્ બધા વિકલ્પથી મુક્ત થયો ત્યારે પાંજરામાંથી ઉગ્નત આકાશગામી બન્યો. સાધક જ્યારે બહારના તથા અંતરના વિકલ્પથી મુક્ત થાય છે ત્યારે નિજ આત્મસ્વરૂપે પહોંચે છે. ભવભ્રમણથી મુક્ત ચૈતન્ય, આનંદમૂર્તિ, પરિપૂર્ણ સ્વરૂપને પામી શકે છે.

અશેષતઃ આ ભાવ મહત્વપૂર્ણ છે. સંપૂર્ણપણે, સર્વથા અંતર જલ્પનો ત્યાગ જરૂરી છે. જો અંશે પણ અંતરજલ્પ હોય તો ચૈતન્યાનુભવ શક્ય જ નથી. વિદ્યાર્થી અભ્યાસ કરતો હોય- છત્રીસ ગુણાંકે પાસ થવાનું હોય, તેને પાંત્રીસ ગુણાંક આવે તો તે ઉત્તીર્ણ ગણાતો નથી. માત્ર એક જ ગુણાંકની અધૂરાશ છે. તેવી રીતે સાધક વૃદ્ધિ પામતો નિર્વિકલ્પ જેવું તેને લાગે પણ એક શુભ વિકલ્પ નિર્વિકલ્પ કહી શકાય નહિ. શ્રી પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવે સમાસેન સંક્ષેપમાં સાગરને ગાગરમાં ભરી દીધો છે.

પૂજ્ય બેનશ્રી ચંપાબેનની તીવ્ર દૃષ્ટિ કહે છે, “હે આત્મા ! તારે જો વિભાવથી છૂટી મુક્તદશા પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ચૈતન્યના અભેદ સ્વરૂપને ગ્રહણ કર. દ્રવ્યદૃષ્ટિ સર્વ પ્રકારની પર્યાયને દૂર રાખી એક નિરપેક્ષ સામાન્ય સ્વરૂપને ગ્રહણ કરે છે; દ્રવ્યદૃષ્ટિના

વિષયમાં ગુણભેદ પણ હોતા નથી. આવી શુદ્ધ દૃષ્ટિ પ્રગટ કર. આવી દૃષ્ટિ સાથે વર્તતું જ્ઞાન વસ્તુમાં રહેલા ગુણો તથા પર્યાયોને, અભેદ તેમજ ભેદને વિવિધ પ્રકારે જાણે છે. લક્ષણ, પ્રયોજન ઈત્યાદિ પ્રકારે અપેક્ષાએ ગુણોમાં ભિન્નતા છે અને વસ્તુ અપેક્ષાએ અભેદ છે એમ જ્ઞાન જાણે છે. આ આત્માની આ પર્યાય પ્રગટ થઈ, આ સમ્યગ્દર્શન થયું, આ મુનિદશા થઈ, આ કેવળજ્ઞાન થયું એમ બધી મહિમાવંત પર્યાયોને તેમજ અન્ય સર્વ પર્યાયોને જ્ઞાન જાણે છે. આમ હોવા છતાં શુદ્ધ દૃષ્ટિ (સામાન્ય સિવાય) કોઈ પ્રકારમાં રોકાતી નથી. સાધક આત્માને ભૂમિકા પ્રમાણે દેવ-ગુરુના મહિમાના, શ્રુત ચિંતવનના, અણુવ્રત-મહાવ્રતના ઈત્યાદિ વિકલ્પો હોય છે પણ તે જ્ઞાયક પરિણતિને બોજા રૂપ છે. કારણ કે સ્વભાવથી વિરુદ્ધ છે. અધૂરી દશામાં તે વિકલ્પો હોય છે. સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થતાં નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપમાં વાસ થતાં તે બધા છૂટી જાય છે. પૂર્ણ વીતરાગ દશા થતાં સર્વપ્રકારના રાગનો ક્ષય થાય છે - આવી સાધકદશા પ્રગટ કરવા યોગ્ય છે.”

સાધક આત્મા અંતરજલ્પથી મુક્ત થશે ત્યારે જ નિર્વિકલ્પ અનુભૂતિના પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરી શકશે. ગુરુ ગૌતમપ્રભુ મુનિદશામાં વિચરતાં હતાં છતાં ચારિત્રમોહના રાગનો વિકલ્પ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થવામાં બાધા રૂપ હતો. તે છૂટે છૂટકો છે.

દર્શનમોહ છોડવાના ઈચ્છક સાધકને તેની ભૂમિકાએ અંતરજલ્પને અશેષતઃ છોડવા આવશ્યક છે. પૂ. સોગાનીજીની અભેદ દૃષ્ટિ પ્રકાશ છે, “પરિણામનું કાર્ય પરિણામ કરશે. તમે તેની દરકાર છોડો. તમે તો પોતાના નિત્ય ઘરમાં જ બેસી રહો. પોતાના ઘરમાં (દ્રવ્ય સ્વભાવમાં) બેસે તો બધું સહજ જ સહજ છે. પરિણામના ચશ્મા પહેર્યા છે તેથી પરિણામ રૂપ જ (પોતે) ભાસે છે. અપરિણામી ભાસતો નથી.”

આ કાર્ય એટલે સમાધિ અથવા યોગ. આ શ્લોકમાં આચાર્યદેવ યોગ-સમાધિની તીખી તીવ્ર દૃષ્ટિ દર્શાવે છે. (ક્રમશઃ)

સ્થિતપ્રજ્ઞ મહાત્માના લક્ષણો - એક ચિંતન

(ક્રમાંક - ૧૪)

ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ પૂજ્ય બહેનશ્રી ડૉ. શર્મિષ્ઠાબેન સોનેજી ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ

વિહાયકામાન્યઃ સર્વાન્યુમાંશ્ચરતિ નિઃસ્પૃહઃ ।

નિર્મમો નિરહંકારઃ સ શાંતિમધિગચ્છતિ ॥

- શ્રી ભગવદ્ગીતા અ. - ૨/૭૧

एषा बाह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।

स्थित्वास्यामंतकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥

- શ્રી ભગવદ્ગીતા અ. - ૨/૭૨

(ગુજરાતી અનુવાદ)

છોડીને કામના સર્વે, ફરે જે નર નિઃસ્પૃહ; અહંતા - મમતા મૂકી, તે પામે શાંતિ ભારત - ૭૧ આ છે બ્રહ્મદશા એને, પામ્યે ના મોહમાં પડે; અંતકાળેય એ રાખી બ્રહ્મનિર્વાણ મેળવે. - ૭૨

शब्दार्थः જે પુરુષ બધી કામનાઓ (ઈચ્છાઓ)ને છોડીને નિઃસ્પૃહ, અહંકાર અને મમત્વરહિત થઈ (અહંભાવ, મમત્વભાવ રહિત થઈ) વ્યવહાર કરે છે એ જ શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે. - શ્લોક-૭૧

હે અર્જુન ! આ જ બ્રહ્મને પ્રાપ્ત થયેલ પુરુષની સ્થિતિ છે. એને પ્રાપ્ત થઈને કોઈ મોહિત થતું નથી. અંતકાળમાં પણ આ સ્થિતિમાં રહીને એ બ્રહ્મનિર્વાણને (મોક્ષને) પામે છે. - શ્લોક-૭૨

ભાવાર્થ - વિશેષ વિચારણા

જે સાધક - મુમુક્ષુ સર્વ ઈચ્છાઓ તથા સ્વાર્થનો ત્યાગ કરે છે, તે 'હું' તથા 'મારાપણા'નો ભાવ છોડી દે છે અને સૌ સાથે સમતાભાવથી વ્યવહાર કરે છે, તેને જ સાચી શાંતિ મળે છે.

- વિષયો કી આશા નહિ જિનકે, સામ્યભાવ ધન રખતે હૈ, નિજ-પરકે હિત સાધન મેં જો, નિશદિન તત્પર રહતે હૈ; સ્વાર્થ ત્યાગ કી કઠિન તપસ્યા, બિના ખેદ જો કરતે હૈ, એસે જ્ઞાની સાધુ જગત કે દુઃખ સમૂહ કો હરતે હૈ.

- 'મેરી ભાવના' શ્રી જુગલકિશોર મુખાર

- અહો સમદષ્ટિ આત્મા, કરે કુટુંબ પ્રતિપાળ, અંતર્ગત ન્યારો રહે, (જિમ) ધાવ ખિલાવે બાળ.

- શ્રી બૃહદ્ આલોચના

ઈચ્છાઓ-કામનાઓ-વાસનાઓ આ જીવને આકુળવ્યાકુળ કરી દે છે. મન અશાંત બની જાય છે અને ઈન્દ્રિયો દ્વારા વિષયોની પાછળ દોડવા લાગે છે. પ્રત્યેક ઈન્દ્રિયના જુદા જુદા વિષયોના ભોગો ભોગવવાની તૃષ્ણાને કારણે જીવ મૂઠ બની જાય છે.

- સોચા કરતા હું, ભોગોં સે, બુઝ જાયેગી ઈચ્છા જવાલા, પરિણામ નિકલતા હૈ લેકિન, માનોં પાવક મેં ઘી ડાલા.

- શ્રી દેવશાસ્ત્રગુરુ જયમાલા

જે મનુષ્ય-સાધક-મહાત્મા નિઃસ્પૃહ હોય તે નિષ્કામભાવથી સત્કર્મો - શુભકર્મો કરે છે તથા બધા જગતના વ્યવહાર પણ નિષ્કામ ભાવથી કરે છે. આ કારણથી નિઃસ્પૃહ મહાત્માનો સર્વ વ્યવહાર શુદ્ધ, સહજ અને ઉચ્ચકોટિનો હોય છે. નિરંતર શુભભાવોમાં રહેવાથી અને આત્મલક્ષ સહિત સર્વકાર્યો કરવાથી મન શાંત તથા નિર્મળ બની જાય છે. એવું શાંત-નિર્મળ મન સહજતાથી આત્મધ્યાનમાં લાગી જાય છે અને સાચી શાંતિનો અનુભવ કરે છે. આવા સંતો કેવા હોય છે ?

- ચાહ ગઈ ચિંતા ગઈ, મનવા બેપરવાહ, જિનકો કષ્ટુ ન ચાહિયે, વો શાહન કા શાહ.

અનાદિકાળથી આ જીવને અજ્ઞાન, અહંકાર અને મમત્વના સંસ્કાર લાગેલા છે. અહંકાર-અહંભાવને લીધે મમત્વભાવ થાય છે અને મમત્વને કારણે ઈચ્છાઓ-કામનાઓ-તૃષ્ણાઓ જન્મે છે. જો આ અહંભાવ અને મમત્વભાવ દૂર થાય તો સર્વ

ઈચ્છાઓનો નાશ થઈ જશે. પરમકૃપાળુદેવ વચનામૃત પત્રાંક - ૪૮૩માં એનું વિજ્ઞાન સમજાવ્યું છે. યથા-

“અનાદિ સ્વપ્નદશાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો એવો જીવનો અહંભાવ, મમત્વભાવ તે નિવૃત્ત થવાને અર્થે આ છ પદની જ્ઞાનીપુરુષોએ દેશના પ્રકાશી છે.” આ છ પદ નીચે પ્રમાણે કહ્યાં છે :

“આત્મા છે, આત્મા નિત્ય છે,

આત્મા (કર્મોનો) કર્તા છે, આત્મા ભોક્તા છે,
મોક્ષ છે અને મોક્ષનો ઉપાય છે.”

ઉપર પ્રમાણે સુવિચારણા કરવાથી જીવનો અહંભાવ-મમત્વભાવ નાશ પામે છે અને તેવો સાધક સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત કરે છે. સમ્યગ્દર્શન (આત્મદર્શન)ને પ્રાપ્ત થઈ ક્રમે કરીને પરમશાંતિધામ-સિદ્ધલોકમાં બિરાજમાન થઈ જાય છે.

“જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજજ્ઞાન;
જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ.”

— શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર ગાથા-૪૧

આવા જ્ઞાનીપુરુષનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે શ્રી ‘સમયસાર કળશ’ - ૧૫૩ના આધારે અધ્યાત્મ પંડિતવર શ્રી બનારસીદાસજીએ ‘શ્રી સમયસાર નાટક’માં કર્યું છે :

“જે નિજ પૂરવ કર્મ ઉદે, સુખભુંજત ભોગ ઉદાસ રહેંગે,
જે દુઃખને ન વિલાપ કરે, નિર્ભેર હિયે તન તાપ સહેંગે;
હૈ જિનકે દઢ આતમજ્ઞાન, ક્રિયા કરિકે ફલ કો ન ચહેંગે,
તે સુવિચક્ષણ જ્ઞાયક હૈ, તિનકો હમ તો કર્તા ન કહેંગે.”

- શ્રી સમયસાર નાટક, નિર્જરાદ્વાર - ૪૫

આ પ્રમાણે શ્લોક-૭૧ની વિચારણા પૂરી કરી. સ્થિતપ્રજ્ઞ દશાનો અંતિમ શ્લોક નં-૭૨ તેને અંત-મંગળરૂપે સમજાવે, વિચારીએ અને જીવનમાં તેવી દશા પ્રાપ્ત કરવાનો અપ્રતિમ પુરુષાર્થ કરીએ.

હે અર્જુન ! આ પ્રમાણે સ્થિતપ્રજ્ઞ મહાત્માની સ્થિતિ હોય છે. આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયેલ મહાત્મા-ધર્માત્માને કદાપિ મોહ થતો નથી. કારણ કે મોહનું

કારણ અજ્ઞાન તે તેમનું નષ્ટ થઈ ગયું છે.

ઉપસંહાર - બોધરૂપ ગાથાઓ :

● “ઊપજે મોહ વિકલ્પથી, સમસ્ત આ સંસાર;
અંતર્મુખ અવલોકતાં, વિલય થતાં નહિ વાર.”

— અંતિમ સંદેશ - શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

● “છું એક શુદ્ધ મમત્વહીન, હું જ્ઞાનદર્શન પૂર્ણ છું,
એમાં રહી સ્થિત, લીન એમાં, શીઘ્ર આ સૌ ક્ષય કરું.”

— શ્રી સમયસાર ૭૩ (ગુજરાતી અનુવાદ)

● આऊँ उतरुं रम लूँ निज में,

निज की निज में दुविधा ही क्या ।

निज अनुभव रस से सहज तृप्त,

मैं सहजानंद-स्वरूपी हूँ ।

— શ્રી સહજાનંદજી વર્ણીજી

● મોહભાવ ક્ષય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રશાંત;
તે કહીએ જ્ઞાની દશા, બાકી કહીએ ભ્રાંત.
સકળ જગત તે એંઠવત્, અથવા સ્વપ્ન સમાન;
તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી વાયાજ્ઞાન.

— શ્રી આ.સિ.શા.ગા. ૧૩૯-૧૪૦

વાચકમિત્રો ! સ્થિતપ્રજ્ઞ મહાત્માની ઉચ્ચ દશાની વિચારણાને અહીં વિરામ આપીએ છીએ. આવા મહાત્માની અલૌકિક દશાનું વર્ણન વાણી દ્વારા થઈ શકે નહીં કારણ કે તે અનુભવની દશા છે. છતાં વાણીથી જેટલી કહી શકાય તેટલી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને ગીતામાં યથાતથ્ય કહી છે. ઉપરોક્ત અનુચિંતન શ્રી ભ.ગી.ની વિશિષ્ટ ટીકાઓના આધારે કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. તેમાં અમારી અલ્પમતિને કારણે ત્રુટિઓ રહી ગઈ હોય તે માટે ક્ષમાપ્રાર્થી છીએ.

આ અનુચિંતન સાધકોને સત્પુરુષો - સ્થિતપ્રજ્ઞ મહાત્માઓને ઓળખવામાં સહાયભૂત બને તથા અમારી સુવિચારણાની શક્તિને વેગ મળે એ જ શ્રી પ્રભુ-ગુરુ પ્રત્યે નમ્ર નિવેદન.

(પૂર્ણ)

॥ શ્રી સદ્ગુરુચરણાર્પણમસ્તુ ॥

શ્રી આનંદઘન ચોવીશી

* * * * * અશોકભાઈ પી. શાહ * * * * *

(ગતાંકથી ચાલુ...)

શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્તવન

સ્તવનની પહેલાંની ગાથાઓમાં આપણે જોયું કે આત્માના સ્વરૂપ વિશે એકાંતિક અભિપ્રાયો ધરાવતા જગતના વિભિન્ન ધર્મમતોની માન્યતાઓ કઈ રીતે ભ્રાંતિગત હતી તે યોગીશ્વર આનંદઘનજીએ સુયુક્તિઓ દ્વારા સાબિત કર્યું. આવી ભ્રાંતિઓની ભૂલભૂલામણીમાં ‘ચિત્ત સમાધિ’ રૂપ આપણા મૂળ લક્ષ્યથી ક્યાંક દૂર ફેંકાઈ જઈએ તો ? એવા સંકટથી બચવા આનંદઘનજીએ પ્રભુને જ પ્રાર્થના કરી કે હે પ્રભુ ! મારે તો મારી ચિત્તસમાધિ માટે આપનું જ શરણ છે, કારણ કે આપના વિના તત્ત્વનું વાસ્તવિક નિરૂપણ કરવા બીજું કોઈ સમર્થ નથી.

આનંદઘનજીનો વીતરાગ દર્શન પ્રત્યેનો પક્ષપાત નથી પણ ખરેખર તો વિવેકપૂર્ણ નિર્ણયથી થયેલ સત્ય-ગ્રાહીપણું જ છે. તીર્થંકર ભગવંતો પ્રત્યેના તેમના આ અતૂટ વિશ્વાસને સમર્થન આપતા પરમકૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના કેટલાક નિમ્નલિખિત વચનામૃતો જોઈશું તો આપણી પણ વીતરાગી દેવ-ગુરુ-ધર્મની શ્રદ્ધા દઢ થશે.

(૧) શ્રી જિને જે આત્માનુભવ કર્યો છે અને પદાર્થના સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર કરી જે નિરૂપણ કર્યું છે તે, સર્વ મુમુક્ષુ જીવે પરમકલ્યાણને અર્થે નિશ્ચય કરી વિચારવા યોગ્ય છે. (પત્રાંક-૫૫૧)

(૨) નિર્ઘ્રથના વચનામૃતો તત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ છે. જિનેશ્વરોને એવું કોઈ પણ કારણ નહોતું કે જે નિમિત્તે તેઓ મૃષા કે પક્ષપાતી બોધે;

તેમ એઓ અજ્ઞાની ન હતા, કે એથી મૃષા બોધાઈ જવાય. (મોક્ષમાળા-શિક્ષાપાઠ-૮૪)

(૩) જૈનની તુલ્ય એકકે દર્શન નથી. આમ કહેવાનું કારણ શું ? તો માત્ર તેની પરિપૂર્ણતા, નીરાગિતા, સત્યતા અને જગતહિતસ્વિતા. (શિક્ષાપાઠ-૮૫).

(૪) વીતરાગનો કહેલો પરમ શાંત રસમય ધર્મ પૂર્ણ સત્ય છે, એવો નિશ્ચય રાખવો. (પત્રાંક-૫૦૫)

આવા પરમ આપ્ત એવા શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાન આનંદઘનજીને તેમના ‘ચિત્ત સમાધિ’ માટેના પ્રશ્નનો શું પ્રત્યુત્તર આપે છે તે હવે જોઈએ: વળતું જગગુરુ ઈણિપેરે ભાખે, પક્ષપાત સબ છાંડી; રાગદ્વેષ મોહ પખ વર્જિત, આતમશું રઠ મંડી.

— મુનિસુવ્રત° ૮

શબ્દાર્થ : જગતગુરુ પ્રત્યુત્તરમાં આ રીતે બોધે છે કે સર્વ પક્ષપાતને છોડીને, રાગ-દ્વેષ અને મોહનો પક્ષ ત્યાગી આત્માનું રટણ કરવામાં મંડી પડો. (વળતું ભાખે = વળતો ઉત્તર આપે છે; જગગુરુ = જગતગુરુ, ત્રિલોકનાથ; છાંડી = છોડીને, પખ = પક્ષ; વર્જિત = ત્યાગીને; આતમશું = આત્માનું, આત્મામાં; રઠ મંડી = એક જ વસ્તુનું વારંવાર રટણ કરવામાં મંડી પડવું.)

ભાવાર્થ : આનંદઘનજીએ ગાથા-૭માં પ્રભુને ચિત્તસમાધિના ઉપાય માટે વિનંતી કરી. પ્રભુ પણ ભક્તની આવી એકનિષ્ઠ તત્ત્વજિજ્ઞાસા જોઈ તેનો એવો સચોટ, ટૂંકો પણ રામબાણ ઉપાય બતાવે છે કે સત્નો જિજ્ઞાસુ અનેક દર્શનોનાં વિકલ્પમાં પડ્યા વગર સીધો આત્મ સમાધિમાં લાગી જાય.

પ્રભુ ‘ઈણી પેરે ભાષે’ અર્થાત્ આ રીતે પ્રતિબોધે છે કે હે ભવ્ય ! હવે સર્વ દાર્શનિક પક્ષપાતોના વિકલ્પોને છોડી દે; રાગ, દ્વેષ અને મોહના પક્ષને પણ કાયમને માટે તિલાંજલિ આપી દે. સર્વ પક્ષપાતનો પક્ષાતિકાંત કરીને રાગ-દ્વેષ-મોહથી રહિત એવા તારા એકમાત્ર શુદ્ધ અંતરાત્મા તરફ દષ્ટિ કરી, તારા પોતાના સ્વરૂપનું, નિજાત્માનું પ્રેમપૂર્વક રટણ કરવામાં મંડી પડ. શુદ્ધાત્માની જ ધૂણી ધખાવ. હે આનંદઘન ! અન્ય દર્શનોની માન્યતાનું નિરાકરણ કરી તેં યથાર્થ તત્ત્વનિર્ણય તો કરી લીધો છે. તો હવે તારા મૂળ કર્તવ્ય ઉપર લક્ષ આપ કે સર્વ પ્રકારના રાગ-દ્વેષને છાંડી દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય યુક્ત સત્ એવા તારા જ શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા કરી તેમાં જ ઉપયોગને સ્થિર કર. ‘આતમશું રઠ મંડી’ એકમાત્ર આત્માની જ ધૂન લગાવ ! સૌને યાદ હશે કે આનંદઘનજીએ શ્રી શ્રેયાંસનાથ સ્તવનમાં પણ આ પુરુષાર્થપ્રેરક શબ્દો મૂક્યાં હતાં કે “ભાવ અધ્યાતમ નિજ ગુણ સાધે, તો તેહશું રઠ મંડો રે.”

ખરેખર તો સર્વ પક્ષપાત છાંડી, રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ કરી સ્વાનુભવમાં લીન રહેવું એ જ દ્વાદશાંગનો સાર છે. તેથી જ શ્રીમદ્ રાજયંદ્ર પત્રાંક - ૩૭માં ફરમાવે છે કે “જ્યાં ત્યાંથી રાગ-દ્વેષ રહિત થવું એ જ મારો ધર્મ છે; અને તે તમને અત્યારે બોધી જઉં છું... પરમશાંતિપદને ઈચ્છીએ એ જ આપણો સર્વસમ્મત ધર્મ છે... હું કોઈ ગચ્છમાં નથી; પણ આત્મામાં છું; એ ભૂલશો નહીં.” “જિને કહેલા સર્વ પદાર્થના ભાવો એક આત્મા પ્રગટ કરવાને અર્થે છે.” (પત્રાંક-૫૫૧). વળી, ‘શ્રી ઉપદેશ રહસ્ય’માં ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી કહે છે, “કેટલુંક કહીએ ? જેમ જેમ આ રાગદ્વેષનો નાશ વિશેષ કરી થાય તે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ આજ્ઞા જિનેશ્વર દેવની છે.” (પત્રાંક-

૪૨૦). આનંદઘનજીએ આ ગાથામાં સર્વ શાસ્ત્રોના સારરૂપ પ્રભુની આ જ આજ્ઞાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને હવે આગળ પ્રભુ વિશેષ શું પ્રતિબોધે છે તે કહે છે,

આતમ ધ્યાન કરે જો કોઉ, સો ફિર ઈણમેં નાવે;
વાગજાલ બીજું સહુ જાણે, એહ તત્ત્વ ચિત્ત લાવે.

— મુનિસુવ્રત° ૯

શબ્દાર્થ : જે કોઈ આત્માનું જો ધ્યાન કરે, તો તે પછી ફરી આમાં, એટલે કે સંસારમાં ન પડે. તે બીજું બધું શબ્દોની જાળ જાણે અને આત્મતત્ત્વને જ ચિત્તમાં લાવે. (કોઉ = કોઈ; સો = તે; ફિર = ફરીથી; ઈણમેં = આમાં, આ સંસારમાં; નાવે = ન આવે; વાગજાલ - શબ્દોની જંજાળ)

ભાવાર્થ : ઉપર કહ્યા પ્રમાણે રાગદ્વેષને ત્યજીને જે કોઈ ભવ્ય જીવ જો આત્માનું જ નિરંતર ધ્યાન કરે તો તે પરમાત્માનો લઘુનંદન એવો સમ્યક્જ્ઞાની બનીને ફરીથી ‘ઈણમેં નાવે’ - ફરી સંસારના સંગ-પ્રસંગોમાં કે દાર્શનિક વાક્જાળમાં-વાદવિવાદોમાં સપડાતો નથી; તેમાં કોઈ રસ પણ ધરાવતો નથી. તે મહાત્મા જ્ઞાન-ધ્યાનમાં નિરંતર પ્રવર્તી માત્ર આત્મતત્ત્વમાં જ ચિત્ત પરોવી રાખે છે. આત્માનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યા પછી હવે તેને શબ્દમાં મૂકવાની બહુ કડાકૂટમાં તે પડતા નથી. અનુભવના વિષયને શબ્દોમાં કેટલું મુકાય ! નહિવત્. વળી, શબ્દજ્ઞાનની વાગજાળ એવી છે કે જીવને જ્ઞાનમદ તરફ ખેંચી જાય એવું પણ બની શકે. તેથી એવી વાગજાળમાં ન પડતાં તે મહાત્મા આનંદઘનજીની જેમ આત્મધ્યાન અને પ્રભુભક્તિમાં જ મસ્ત રહે છે. જપ, તપ, પૂજા, નય, નિક્ષેપ આદિ શબ્દોની વાક્જાળથી પાર જઈ તેના વાચ્ય એવા શુદ્ધાત્માના નિર્વિકલ્પ અનુભવ તરફ તે ડગ માંડે છે. આનંદઘનજી શ્રી શ્રેયાંસનાથ સ્તવનમાં કહે છે તેમ :

“શબ્દ અધ્યાત્મ અરથ સુણીને,
નિર્વિકલ્પ આદરજો રે.”

તેમનું મૌન જ તેમની પરમ શાંતિ અને આત્માનુભવનું ઘોતક બની જાય છે. ત્યાં સુધી કે નવતત્ત્વની પરિપાટીરૂપ વ્યવહારને પણ છોડીને એકમાત્ર “એહ તત્ત્વ ચિત્ત લાવે” એકમાત્ર આત્મતત્ત્વને જ ચિત્તમાં લાવીને તેમાં જ રમમાણ થવા માટે તે કહે છે,

“તન્મુક્ત્વા નવતત્ત્વસન્તતિમિમામાત્માયમેકોસ્તુ નઃ”

(શ્રી સમયસાર કળશ-૬)

આમ, આત્માની ધૂન લગાવી આનંદઘનજી સ્તવનની પૂર્ણાહૂતિ કરતાં કહે છે,
જિણે વિવેક ધરી એ પખ ગ્રહિયો, તે તત્ત્વજ્ઞાની કહિયે;
શ્રી મુનિસુવ્રત કૃપા કરો તો, આનંદઘન પદ લહિયે.

— મુનિસુવ્રત° ૧૦

શબ્દાર્થ : જે જીવ વિવેકને ધારણ કરી આ પક્ષને ગ્રહણ કરે છે, તે તત્ત્વજ્ઞાની કહેવાય. હે મુનિસુવ્રત સ્વામી ! આપ કૃપા કરો તો અમે આનંદઘન પદને પામીએ. (જિણે = જેણે; પખ = પક્ષ; ગ્રહિયો = ગ્રહણ કર્યો; તત્ત્વજ્ઞાની = તત્ત્વજ્ઞાની, આત્મજ્ઞાની; લહિયે = પામીએ, પ્રાપ્ત કરીએ)

ભાવાર્થ : વિવેક એટલે નિષ્પક્ષપાતપણે હેય-જેય-ઉપાદેયનો, સાર-અસારનો, પોતાના હિત-અહિતનો વિચાર કરવો. અન્ય દર્શનોમાં રહેલ એકાંત મત અને વીતરાગદર્શનમાં રહેલ અનેકાંત મતનો કોઈ ભેદભાવ વગર માત્ર સત્યના ગ્રાહી બની સત્યનો ‘પખ’ - પક્ષ લેવા વિવેક અત્યંત જરૂરી છે. તેને પ્રજ્ઞા પણ કહે છે. જે ભવ્ય સાધક આ પ્રમાણે વિવેકને ધારણ કરી, સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી, વીતરાગ ભગવંતના અનેકાંત પક્ષને ગ્રહણ કરી આત્મતત્ત્વનો અનુભવ કરે છે તેને જ ખરેખર તત્ત્વજ્ઞાની કે આત્મજ્ઞાની કહી શકાય.

માત્ર બુદ્ધિના સ્તરે તત્ત્વોનું જ્ઞાન કરવાથી તત્ત્વજ્ઞાની નથી થઈ જવાતું. ભગવાને પ્રરૂપેલ તત્ત્વોનો વિવેકપૂર્વક નિર્ણય કરી, અત્યંત શ્રદ્ધાપૂર્વક તેને અનુસરી, પછી તેનો અનુભવ કરી પરમ શાંત જ્ઞાનાનંદમય દશાને પામે તેને તત્ત્વજ્ઞાની કહેવાય. તેમના અદ્ભુત લક્ષણો શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ પત્રાંક-૭૬ તથા ૮૦માં જણાવ્યા છે ત્યાંથી જિજ્ઞાસુઓ વિશેષ અભ્યાસ કરી શકશે.

યોગીશ્વર આનંદઘનજી આવા જ વિવેકવંત, પ્રજ્ઞાવંત તત્ત્વજ્ઞાની મહાત્મા હતા. તેથી તેમનો સ્વાભાવિક વિનયગુણ પણ એટલો ઉત્કૃષ્ટપણે ખીલ્યો છે કે પોતાના આત્મકલ્યાણમાં એકમાત્ર શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાનને ઉત્કૃષ્ટ નિમિત્તરૂપે અવધારી તેમની કૃપાથી જ મંગલમય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે એવો દાસત્વભાવ પ્રગટ કરે છે. વિનંતી કરતાં કહે છે કે હે મુનિસુવ્રત સ્વામી ! આપ કૃપા કરો તો અમે પણ આ વિવેકથી નિષ્પન્ન તત્ત્વજ્ઞાનના ફળસ્વરૂપે આનંદના પિંડ સમા પરમાત્મપદને, આનંદઘનપદને પામીએ.

ખરેખર તો આ સ્તવન દ્વારા શ્રી આનંદઘનજી મહારાજે આપણા ઉપર કૃપા કરી છે કે અન્ય દર્શનોની ભ્રાંતિગત માન્યતાઓથી બચાવી, વીતરાગદર્શનની શ્રદ્ધાને વધુ દૃઢ કરાવી આત્મોન્નતિનો માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. તે માટે આનંદઘનજીને કોટિ કોટિ વંદન કરી આ સ્તવનની વિચારણા અહીં વિરામ પામે છે.

આ વિચારણામાં મારાથી આનંદઘનજીના આશયથી કે વીતરાગમાર્ગથી અલ્પ પણ વિપરીત લખાયું હોય તો સત્દેવ-ગુરુ-ધર્મની સાક્ષીએ ક્ષમાયાચના કરું છું.

॥ ઐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

શ્રી ભક્તામર સ્તોત્ર

(ક્રમાંક - ૬)

મહેન્દ્રભાઈ કે. ખંધાર

ભક્તામર સ્તોત્રનો મહિમા (ગાથા ૯-૧૦)

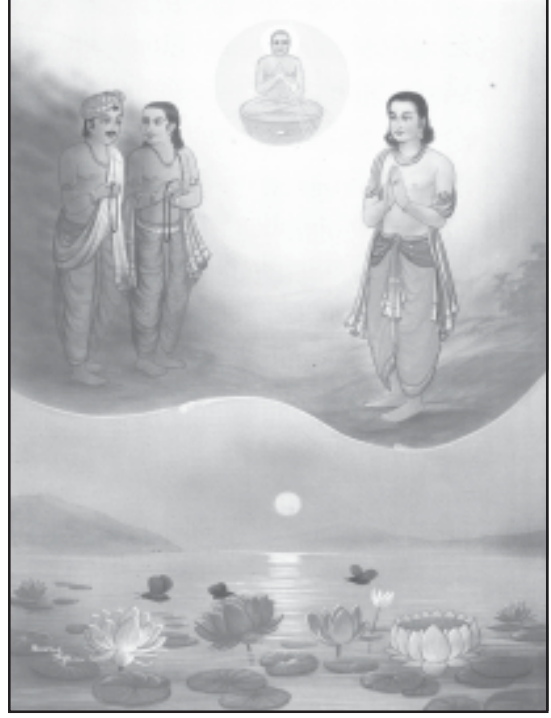
● મૂળ શ્લોક : ગાથા - ૯ (વસંતતિલકા)

આસ્તાં તવ સ્તવનમસ્તસમસ્ત દોષં,
ત્વત્સંકથાપિ જગતાં દુરિતાનિ હન્તિ ।
દૂરે સહસ્રકિરણઃ કુરુતે પ્રભૈવ,
પદ્માકરેષુ જલજાનિ વિકાસભાંજિ ॥૧॥

● શબ્દાર્થ : આસ્તાં - (દૂર) રહો, તવ - તારું (તમારું), સ્તવનમ્ - ગુણોનું કીર્તન, અસ્ત - દૂર થયા છે જેમાંથી, સમસ્ત દોષં - સર્વ દોષ, ત્વત્ - તારી (તમારી), સંકથા - સદ્વાર્તા (પ્રભુના ચરિત્રની વાત, કથન), અપિ - પણ, જગતામ્ - લોકોના, પ્રાણીઓના, દુરિતાનિ - પાપોને, હન્તિ - હણે છે, દૂરે - દૂર હોવા છતાં, સહસ્રકિરણઃ - સૂર્ય, કુરુતે - કરે છે, પ્રભા એવ - (સૂર્યનો) પ્રકાશ જ, પદ્માકરેષુ - સરોવરમાં, જલજાનિ - કમળોને, વિકાસભાંજિ - વિકસિત.

● સમશ્લોકી અનુવાદ - ૯ (મંદાકાંતા) :
દૂરે રાખો સ્તવન કરવાં આપના એકધારા,
પાપો નાસે જગજનતણાં નામ માત્રે તમારા;
જો કે દૂરે રવિ રહી અને કિરણોને પ્રસારે,
તોયે ખીલે કમળદળ તે કિરણોથી વધારે. (૯)

● ભાવાર્થ : હે નાથ ! હજારો કિરણોવાળો સૂર્ય તો દૂર રહો પણ તેની સૌ પ્રથમ પ્રસરતી પ્રભા (ઉષા) પણ સરોવરના કમળોને વિકસિત કરે છે, તેમ સર્વ દોષથી રહિત એવું આપનું પવિત્ર સ્તવન તો દૂર રહો પણ આપની (ચરિત્ર) કથા યા નામ માત્ર પણ જગતના પ્રાણીઓનાં પાપોનો નાશ કરે છે (દુઃખોને દૂર કરે છે).

● વિશેષાર્થ / પરમાર્થ : આચાર્યશ્રીએ ૭-૧૦ શ્લોકોમાં સ્તવનનો અપૂર્વ મહિમા અને સ્તુતિનું પ્રયોજન - મૂલ્ય - ફળ - પરિણામ જણાવ્યા છે. અહીં ભગવાનના ચરિત્રકથનનો મહિમા દર્શાવવાના હેતુથી કહે છે કે તમારા ચરિત્ર સંબંધી કથન પણ જીવોના પાપો (દુઃખો) દૂર કરે છે. પ્રભુ ! તમને થઈ ગયાને ઘણો લાંબો (લગભગ ૧ કોડાકોડી સાગરોપમ) સમય વીત્યો, છતાં તમારા ચરિત્રની કથા કરતા જ અંતરનો મેલ ઓસરીને અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે. આ ગાથામાં આચાર્ય ભગવંત આપણને પ્રભુ અને ભક્ત વચ્ચેનો સંબંધ કેવો પવિત્ર અને ધનિષ્ઠ હોય તે જણાવે છે. પ્રભુ સિદ્ધ અવસ્થામાં સિદ્ધભૂમિમાં (૭ રાજુ પ્રમાણ ઊંચે) બિરાજે છે અને ભક્ત પૃથ્વી ઉપર સંસારમાં છે, તેમ છતાં તેઓ બંને

વચ્ચે કેવો ઉત્તમ સંબંધ પ્રવર્તી શકે છે તે કમળ અને સૂર્યના ઉદાહરણથી સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે.

દૂર દૂર આકાશમાં રહીને સૂર્ય પોતાના કિરણોને ચારે બાજુ ફેલાવે છે. તેમાંનાં કેટલાક કિરણો પૃથ્વી પર તળાવમાં બીડાઈને પડેલા પદ્મો(કમળો) પર પણ આવે છે. સૂર્યના આ કિરણોના સ્પર્શથી કમળો પર એવી અસર થાય છે કે તેઓ ક્રમેક્રમે ખીલવા લાગે છે, વિકાસ પામવા લાગે છે. આ આહ્લાદજનક સ્પર્શથી આનંદવિભોર બને છે. જો કે આ કિરણો પદ્મને દિવસના અમુક ભાગમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ છતાં આવો વિકાસ થાય છે, તો પછી જો સતત કિરણોનો સ્પર્શ રહ્યા કરે તો વિકાસ કેવો અદ્ભુત હોય તેની તો માત્ર કલ્પના જ કરવાની રહે.

પ્રભુ સિદ્ધશિલા પર અને ભક્તજન કાદવ જેવા સંસારમાં કમળરૂપે રહે છે. આવા વિષમ સંજોગોમાં જ્યારે ભક્તને ભગવાનનું સ્મરણ થાય છે અર્થાત્ પ્રભુના તેજ કિરણોનો સ્પર્શ થાય છે ત્યારે તેના પાપો (દુઃખો) દૂર દૂર નાસવા લાગે છે, ગુણો ખીલવા લાગે છે અને ભક્તના રોમેરોમ ઉલ્લસિત થઈ, કમળની જેમ પૂર્ણ વિકસિત બની આનંદવિભોર થઈ નાચી ઉઠે છે. એટલે કે પ્રભુના નામસ્મરણ માત્રથી જ ભક્તનો આત્મા પરમાર્થમાર્ગમાં વિકાસ કરે છે અને સંસારથી છૂટવા માટેનું અનન્ય બળ પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં પ્રભુ સૂર્ય સમાન છે અને તેમના તેજ કિરણો એટલે તેમનો બોધ, કૃપા, આજ્ઞા, સ્વરૂપ, સ્મરણ, શાસ્ત્રો અને સ્પંદનો(આત્મામંડળ) પરમાર્થથી સમજવા. પ્રભુનો (તેમના નામ સ્મરણનો) આ કેવો અદ્ભુત મહિમા છે ! જો સ્મરણમાત્રથી આટલું બધું પ્રાપ્ત થતું હોય તો પછી પ્રભુનું સતત સ્તવન કરવામાં આવે તો કેવો અપૂર્વ લાભ મળે તે વિશે મતિની ગતિ કે કલમની લેખિની ચાલી શકે તેમ નથી. 'અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો.'

શ્રી માનતુંગાચાર્ય બંધન અવસ્થામાં રાજકેદી

તરીકે છે અર્થાત્ ભોજરાજાકૃત ઉપસર્ગની તેમની આ અવસ્થા એક અપેક્ષાએ કાદવમાં રહેલા કમળ જેવી ગણી શકાય. બેડીઓના બંધન, ચોકીપહેરો વગેરે કાદવરૂપ છે અને તે વિષમ સંજોગોની વચ્ચે સમપણે, દ્વેષિત થયા વિના તેઓ રહ્યા છે તે તેમનું કમળપણું છે. આ વિપરિત સંજોગોને કારણે આ ભક્તરૂપી કમળ કરમાયેલ છે. જો તે કમળને સૂર્યકિરણરૂપી સંજીવની પ્રાપ્ત થાય તો જ તે ખીલે. ભક્તજન માટે પ્રભુસ્મરણ એ સંજીવની મંત્ર છે, પાપનાશનો અમોઘ ઉપાય છે. પરમાર્થ એ છે કે આવેલા ઉપસર્ગને સમભાવથી સહીને ટાળવાનો ઉત્તમ ઉપાય પ્રભુસ્મરણ છે. આમ, આ ભક્તામર સ્તોત્ર રચનાનો એક વિશિષ્ટ હેતુ “આવેલ ઉપસર્ગથી થતી કસોટીમાંથી પાર ઉતરવું” કહી શકાય.

સૂર્યની ઉષા જેવો પ્રભુના નામસ્મરણનો અત્રે પ્રભાવ બતાવ્યો. ‘આસ્તામ્’ શબ્દનું પ્રયોજન કરીને આચાર્યશ્રીએ આ ભક્તામર સ્તોત્રની રચના કરનારને, આ સ્તોત્ર કંઠસ્થ કરનારને અને આ સ્તોત્રનો જ્યાં પાઠ થતો હોય તે શ્રદ્ધાપૂર્વક સાંભળનારને - તે સહુને સરખો પરમાર્થલાભ બતાવ્યો. મુખ્યવાત તો ‘ભાવના’ની પરમાર્થથી અત્રે કહી છે. તેથી જ કહ્યું છે કે ભાવના ભવનાશિની. આ જ આશય દર્શાવતી એક કથા શાસ્ત્રોમાં કહી છે, જેમાં માસક્ષમણના પારણે માસક્ષમણ કરનાર બળભદ્રમુનિ, મુનિને આહાર વહોરાવવાનો માત્ર ભાવ કરનાર સુથાર અને પશુયોનિમાં હોવા છતાં સુથારની ભાવનાની અનુમોદના કરનાર હરણ - એ ત્રણેય જીવ પર જ્યારે પ્રારબ્ધ યોગે વૃક્ષની ડાળ પડી ત્યારે એક સાથે મરીને પાંચમા બ્રહ્મલોક દેવલોકમાં સરખી ગતિમાં દેવપણે ઉપજ્યા.

પરમાર્થથી અત્રે જિનપ્રભુના વીતરાગ ગુણનું નિદર્શન છે. સૂર્યોદય વખતે ઉષાના પ્રભાવથી રાત્રિભર બીડાઈ રહેલ ‘પદ્મકમળ’ ખીલવા લાગે છે. અને તે જ સમયે ‘કુમુદપદ્મ’ સારીયે રાત્રિ ચંદ્રની ચાંદનીમાં ખીલી રહ્યું હતું તે બીડાવા લાગે છે. અહીં

સૂર્યને પદ્મકમળ પ્રત્યે રાગ કે કુમુદપદ્મ પ્રત્યે દ્વેષ નથી, પણ જેવો જેનો સ્વભાવ છે તેવી અસર સૂર્ય (ઉષા)ના પ્રભાવની તેના પર થાય છે. તે જ ન્યાયે, તીર્થંકર ભગવંત પણ જ્યારે સિદ્ધદશાને પામે છે ત્યારે સિદ્ધલોકમાં પોતાના સહજ પરમ પારિણામિક ભાવમાં બિરાજે છે, તેમ છતાં તેમની સ્તુતિના પ્રભાવથી આચાર્યશ્રીના બંધનો આપોઆપ તૂટી ગયા અને દ્વેષીલા દરબારીઓના મોઢા ઢીલા પડી ગયા. પણ આદિનાથ પ્રભુને ન તો આચાર્ય માનતુંગસૂરિ પ્રત્યે રાગભાવ હતો કે ન દરબારીઓ પ્રત્યે દ્વેષ હતો.

જુઓ તો ખરા કે અત્યંત દૂર રહેલા (અને અસંખ્ય વર્ષ પહેલા થયેલા) પરમાત્માને પણ ભક્તિના બળે નજીક લાવીને માનતુંગાચાર્ય કહે છે કે હે પ્રભો ! આપના સાક્ષાત્ કેવળજ્ઞાન સૂર્યની તો શી વાત ! તેના પ્રકાશના કિરણો પણ અમારા સુધી પહોંચીને અમારા આત્માને વિકસિત કરે છે. ક્ષેત્ર અને કાળથી ભલે દૂર હો પણ અમારા ભાવમાં તો આપ સમીપ જ છો. આ જ શિષ્યનું (માનતુંગસૂરિજીનું) અનન્યપણું છે. સ્તુતિ પછી નામસ્મરણ અને નામસ્મરણ પછી પ્રભુદર્શન, એમ પ્રભુ સાથેની નિકટતા, ઊંડાણ અને સૂક્ષ્મતા વધતા જાય છે. અબજો કિ.મી. દૂર અને અબજો વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલ ભગવાન ભાવસભર ભક્તિથી પરોક્ષી પણ પ્રત્યક્ષી બનીને અનુભવાય છે. તે જ રીતે પરમકૃપાળુદેવ ગઈ સદીમાં થઈ ગયેલા હોવા છતાં, હૃદયના ઊંડા અને સાચા ભાવથી તેમની ભક્તિ કરવાથી તેઓ પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકાય છે.

પ્રભો ! ભક્તિથી આપનું નામ લેતાં પણ જીવોના પાપો દૂર થઈ જાય છે ને તેમના ગુણો વિકસવા માંડે છે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ? પાણીનું સરોવર તો દૂર હોય પણ તેના ઉપરથી પસાર થતી હવા જલબિંદુવાળી અને ઠંડી બનતા ઉનાળાના તાપથી તપેલા મુસાફરને મધુરી શાતા/શાંતિ આપે છે (કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્ર-૭). આપના ઉત્તમ ગુણોની કથા કરીએ (કે સાંભળીએ) છીએ ત્યાં અમારું ચિત્ત આપના ગુણોમાં જોડાય છે ને

વિષય-કષાયોથી પાછું વળી જાય છે અને અમારું હૃદયકમળ ખીલી જાય છે. આ રીતે આપના ગુણોની કથા પણ પાપનો નાશ કરનારી છે અને તે ગુણોની અનુભૂતિ તો ભવનો નાશ કરનારી છે.

ગુણના લક્ષ્યપૂર્વકની આ સ્તુતિમાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર બંને સમાઈ જાય છે. આપના ગુણોની પ્રીતિ કરનાર જીવને અલ્પકાળમાં મોક્ષની પાત્રતા પ્રગટે છે. ‘પદ્મનંદિ પંચવિંશતિ’માં આચાર્ય પદ્મનંદિ કહે છે કે,

તત્પ્રતિ પ્રીતિચિત્તેન યેન વાર્તાપિ હિ શ્રુતા ।

નિશ્ચિંતં સ ભવેત્ ભવ્યો ભાવિનિર્વાણ ભાજનમ્ ॥ (૪-૨૩)

તે ચૈતન્યતત્ત્વ પ્રત્યે પ્રેમપૂર્વક તેની વાત પણ જેણે સાંભળી છે તે ભવ્ય જીવ અવશ્ય ભાવિ નિર્વાણનું ભાજન (પાત્ર) થાય છે. એટલે કે તે નિશ્ચયથી ભવ્ય છે અને ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત થનારી મુક્તિનું પાત્ર છે.

હે જીવ ! સર્વજ્ઞ-વીતરાગ ભગવાન પ્રત્યે જો તારા ચિત્તમાં ભક્તિ નથી ઉલ્લસતી, તો તારું ચિત્ત પથ્થર જેવું છે, તે ખીલશે નહિ. પ્રભુના ગુણગાનનો ગુંજારવ સાંભળતા તો ભક્તનું હૃદય ફૂલની જેમ ખીલી ઉઠે છે. પ્રભુના નામસ્મરણથી જો ગદ્ગદ્ થઈ જવાય તો ભક્ત કમળરૂપ છે, નહિ તો સંવેદનહીન જડ પથ્થર સમાન છે. રત્નાકર પચ્ચીસીમાં પણ આચાર્ય કહે છે કે,

પથ્થર થકી પણ કઠણ મારું, મન ખરે ! ક્યાંથી દ્રવે ! મર્કટ સમા આ મન થકી, હું તો પ્રભુ હાર્યો હવે (૭)

શ્રી જિનસેન સ્વામીએ મહાપુરાણમાં સ્તુતિનું સ્વરૂપ સરસ રીતે બતાવ્યું છે. ત્યાં ભગવાન ઋષભદેવને કેવળજ્ઞાન થયું ત્યારે સ્તુતિ કરતા ઈન્દ્ર કહે છે કે હે ભગવન ! મારી બુદ્ધિ મંદ હોવા છતાં હું માત્ર ભક્તિથી પ્રેરાઈને ગુણરત્નોની ખાણ એવા આપની સ્તુતિ કરું છું. આપ વીતરાગ હોવા છતાં આપની સ્તુતિ કરનારને પોતાના વિશુદ્ધ પરિણામને લીધે ઉત્તમફળ પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રભુ ! આપના જેવા ગુણો અમારામાં પ્રગટ કરવા તે જ આપની પરમ (પરમાર્થ) સ્તુતિ છે. આવી પરમ ભક્તિ તે નિર્વાણભક્તિ છે, તે જ મોક્ષગત એવા સિદ્ધની ભક્તિ છે, તે જ રત્નત્રય ભક્તિ અથવા મોક્ષના કારણરૂપ ભક્તિ છે. શ્રમણો તેમજ ધર્મી શ્રાવકો આવી ભક્તિ કરે છે તેથી તેઓ સાચા પરમાર્થ ભક્ત છે. ‘નિયમસાર’માં પરમભક્તિનું વર્ણન કરતા આચાર્ય શ્રી કુંદકુંદસ્વામી કહે છે કે,

શ્રાવક-શ્રમણ સમ્યક્ત્વ-જ્ઞાન-ચારિત્રની ભક્તિ કરે, નિર્વાણની છે ભક્તિ તેને, એમ જિનદેવો કહે. (૧૩૪)

જે જીવ ભવભયના હરનારા સમ્યક્ત્વની, શુદ્ધજ્ઞાનની અને ચારિત્રની ભવછેદક અતુલ ભક્તિ નિરંતર કરે છે તે ભક્ત છે. એટલે કે તે મોક્ષનો સાધક છે. આસન્નભવ્ય જીવો આવી ભક્તિ કરે છે. આ ભક્તામર સ્તોત્રમાં પણ આવી વીતરાગી ભક્તિનું જ તાત્પર્ય સમજવાનું છે.

શાસ્ત્રોમાં ભગવાનની નામસ્તુતિરૂપે લોગસ્સ સૂત્ર (પાઠ) તથા ગુણસ્તુતિરૂપે નમોથ્યુણં સૂત્ર (પાઠ) આપેલ છે. સાચા હૃદયથી ભાવપૂર્વક કરવામાં આવેલ નામસ્તુતિ (નામ સ્મરણ, મંત્ર જાપ વગેરે) પણ જીવને સંસારસમુદ્ર તારનાર બને છે. અનાદિકાળથી જીવો આ અનંત સંસારમાં (પંચ પરાવર્તનરૂપ) પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે. તેના મૂળમાં મિથ્યાત્વ (અજ્ઞાન, મોહ) છે. તેના બે પેટાભેદમાં દર્શનમોહનીય જીવને દિશા ભૂલાવે છે અને ચારિત્રમોહનીય જીવની દશા બગાડે છે. બંને પ્રકારના મોહનીયનો અચૂક ઉપાય અનુક્રમે બોધ અને વીતરાગતા શ્રી આત્મસિદ્ધિ (૧૦૩)માં પરમકૃપાળુદેવે દર્શાવેલ છે. રોજિંદા જીવનમાં વાસ્તવિક અને વ્યવહારિક ઉપાય પૂજ્ય શ્રી આત્માનંદજીએ દર્શન મોહનીયના નાશ માટે પ્રભુસ્મરણ અને ચારિત્રમોહનીયના નાશ માટે ટ્રસ્ટીશીપ (અમાલિકીપણે અને અકર્તાભાવે કર્તવ્યપાલન) કહેલ છે.

આગમોમાં ગુણપ્રાગટ્ય માટે ત્રણ ક્રમિક

પગથિયાં જણાવેલ છે : (૧) ગુણનું સ્વરૂપ સમજવું, (૨) ગુણ અને ગુણીજનો પ્રત્યે અત્યંત અંતરનો અહોભાવ તથા આદર હોવો અને (૩) ગુણપ્રાગટ્ય માટે તદનુરૂપ પુરુષાર્થ કરવો. માનતુંગાચાર્ય આ ત્રણેય પદોને યથાર્થ રીતે અનુસરીને પોતાની આત્મશુદ્ધિની દિશામાં ગતિ-પ્રગતિ કરે છે. અહીં આચાર્યશ્રી આ સ્તવનની કડીઓ ચરિતાર્થ કરે છે :

“પ્રભુ તારું ગીત મારે ગાવું છે,

(કારણ કે) તારા જેવા મારે થાવું છે...”

હવે પછીના શ્લોકમાં પણ આ જ ભાવ વ્યક્ત કરેલ છે.

● **મૂળ શ્લોક : ગાથા - ૧૦** (વસંતતિલકા)

નાત્યદ્ભૂતં ભુવનભૂષણ ! ભૂતનાથ !

ભૂતૈર્ગુણૈર્ભુવિ ભવન્તમભિષ્ટવન્તઃ ।

તુલ્યા ભવન્તિ ભવતો નનુ તેન કિં વા,

ભૂત્યાશ્રિતં ચ ઇહ નાત્મસમં કરોતિ ॥૧૦॥

● **શબ્દાર્થ :** નાત્યદ્ભૂતં (ન અતિ અદ્ભૂતં)

- બહુ આશ્ચર્યજનક નથી, ભુવનભૂષણ - (હે) જગતના શણગારરૂપ (!), ભૂતનાથ - (હે) પ્રાણીઓના સ્વામી (!), ભૂતૈર્ગુણૈઃ - વિદ્યમાન ગુણો વડે, ભુવિ - પૃથ્વીને વિષે, ભવન્તમ્ - તમને, અભિષ્ટવન્તઃ - સ્તવી રહેલા, ભવતઃ તુલ્યા ભવન્તિ - તમારા જેવા થાય છે, નનુ - નિશ્ચયથી, તેન કિમ્ - તેમાં મહત્ત્વ શું (મહત્ત્વ નથી), વા - અથવા, ભૂત્યા - સમૃદ્ધિ વડે, આશ્રિતમ્ - (પોતાના) આશ્રિતને, યઃ - જે, ઇહ - આ દુનિયામાં, આત્મસમમ્ - પોતાના જેવા, ન કરોતિ - નથી કરતા.

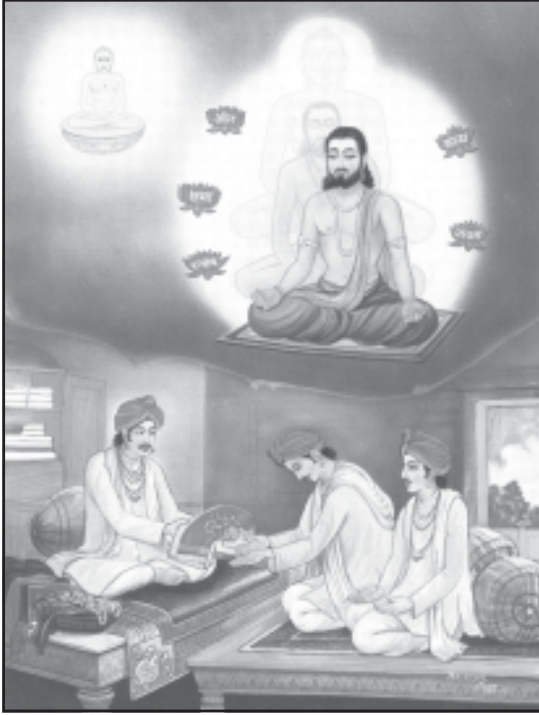
● **સમશ્લોકી અનુવાદ - ૧૦** (મંદાકાંતા) :

એમાં કાંઈ નથી નવીનતા નાથ ! દેવાધિદેવ !

ભક્તો સર્વે પદ પ્રભુતણું પામતા નિત્યમેવ;

લોકો સેવે કદી ધનિકને તો ધની જેમ થાય,

સેવા થાતાં પ્રભુપદ તણી આપ જેવા જ થાય. (૧૦)

● **ભાવાર્થ** : હે જગતના શણગાર ! હે પ્રાણીઓના સ્વામી ! આપના વિદ્યમાન (યથાર્થ, અદ્ભુત) ગુણો વડે તમારી સ્તુતિ કરનારાઓ તમારા જેવા થાય છે, પરંતુ એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ જ નથી, કારણ કે જેઓ આ દુનિયામાં પોતાના આશ્રિતોને (પોતાની) સમૃદ્ધિ વડે પોતાના જેવા કરતા નથી, તેમનું મહત્ત્વ નથી (અર્થાત્ સંસારમાં પણ માલિક પોતાના આશ્રિત સેવકને સમૃદ્ધિ દ્વારા પોતાના સમાન બનાવે જ છે).

● **વિશેષાર્થ / પરમાર્થ** : માંગલિકમાં 'અરિહંતા લોગુત્તમા' આવે છે એટલે કે અરિહંતો આ લોકના સહુથી ઉત્તમ પુરુષો છે, એટલે તેમને ભુવનના ભૂષણ કહ્યા. આ શબ્દ પદલાલિત્યવાળો છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવને અહીં બીજું વિશેષણ 'ભૂતનાથ' લગાડ્યું છે કારણ કે તેઓ સર્વ ભૂતો અર્થાત્ પ્રાણીઓની રક્ષા કરનારા છે. જો ભૂતનાથ શબ્દથી મહાદેવનું સૂચન હોય તો પણ તે સાર્થક જ છે. કારણ કે શ્રી તીર્થંકર ભગવંત કરતા કોઈ મોટો દેવ આ વિશ્વમાં નથી. ચારેય નિકાય (પ્રકાર)ના

દેવો તથા તેમના સ્વામીઓ/ઈંદ્રો તીર્થંકર ભગવંતને વંદે છે અને પૂજે છે. અહીં અરિહંત પરમાત્માને 'ભૂતનાથ' એવું સંબોધન કર્યું છે, એટલે કે સાધક જીવો આપને જ પોતાના નાથ સમજે છે, કેમ કે ધર્મની પ્રાપ્તિમાં, રક્ષામાં અને પૂર્ણતામાં આપ જ અનિવાર્ય અને પ્રબળ નિમિત્ત છો. પત્રાંક-૨૧૩માં પ.કૃ.દેવ પણ આ જ વાત કરે છે.

આચાર્યશ્રી કહે છે કે હે પ્રભુ ! તમારા વિદ્યમાન-અદ્ભુત ગુણોનું કીર્તન કરનારા તમારા જેવા જ થઈ જાય છે, પરંતુ મને એમાં કંઈ આશ્ચર્ય લાગતું નથી. કારણ કે સામાન્ય મનુષ્યો પણ પોતાના સેવકોને ધન વગેરે આપીને પોતાના જેવા બનાવી દે છે, જ્યારે તમે તો ત્રણ ભુવનના નાયક છો. એટલે તમારી સ્તુતિ-સ્તવના કરનારાને આ રીતે ન્યાલ કરી દો, એમાં આશ્ચર્ય શું? આશ્ચર્ય તો ત્યારે જ થાય કે જો તમારા અદ્ભુત ગુણોનું કીર્તન કરનાર તમારા જેવો ન થતાં સંસારસાગરમાં રખડ્યા કરે ! અહીં સૂરિજીએ ગર્ભિત રીતે એ સૂચવી દીધું કે હું તમારા અદ્ભુતગુણોનું સ્તવન કરી રહ્યો છું, એટલે કાલાંતરે તમારા જેવો જ થઈશ !

આ શ્લોકમાં આચાર્ય શ્રી ભક્તામર રચનાનો પોતાનો હેતુ અન્યોક્તિ દ્વારા વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે. પોતે સંસારના સર્વ પ્રકારનાં (બાહ્ય અને અંતરંગ, વહેવારથી અને નિશ્ચયથી) બંધનોથી છૂટીને પ્રભુ સ્વરૂપ થવા ઈચ્છે છે તે મુખ્ય હેતુ અહીં દર્શાવ્યો છે. સંસારના પ્રસંગોમાંથી તેમણે એક ઉદાહરણ લીધું છે કે જેમાં ધનિક સ્વામી પોતાના ગરીબ સેવકને પોતા સમાન કાળક્રમે કરે છે. પરમાર્થમાં પણ જે સમૃદ્ધ છે તેની સાચા હૃદયના ભાવથી સેવા કરવાથી પરમાર્થમાર્ગનો દરિદ્રી પણ સમૃદ્ધ થાય છે. પરમાર્થ માર્ગમાં સૌથી સમૃદ્ધ સર્વજ્ઞ ભગવાન છે તથા તેમનું ઉત્તમપદ તે તીર્થંકર પદ અને પ્રભુપદ છે. આ પદની જો કોઈ જીવ સાચા ભાવથી ઉપાસના કરે તો તે જીવ ક્રમે કરીને તે પદના ધારક જેવો સર્વજ્ઞ બને. એટલે કે ભક્ત ભગવાન બની જાય છે.

આચાર્ય કહે છે કે મને આશ્ચર્ય તો જ થાય કે જો તમારી અનન્ય સેવા કરવા છતાં પણ સેવકનું પરમાર્થ-દરિદ્રીપણું જાય નહિ. અર્થાત્ સેવક સેવ્યરૂપ ન બને તો. પ.કૃ.દેવ પણ કહે છે કે, “અર્થિત્ય જેનું માહાત્મ્ય છે એવું સત્સંગરૂપી કલ્પવૃક્ષ પ્રાપ્ત થયે જીવ દરિદ્ર રહે એમ બને તો આ જગતને વિશે તે અગિયારમું આશ્ચર્ય જ છે” (પત્રાંક-૯૩૬). પત્રાંક-૫૫ માં પણ તેમણે આ જ દર્શાવેલ છે કે, “આત્મા વિનયી થઈ... સત્પુરુષના ચરણકમળ પ્રતિ રહ્યો, તો... તે મહાત્માઓની... રિદ્ધિ સંપ્રાપ્ત કરી શકાય.”

માનતુંગાચાર્યને પોતાની લઘુતા/દરિદ્રતા તથા જિનેશ્વરની પ્રભુતા/મહાનતાનો ખ્યાલ છે. પોતાની શક્તિને અલ્પાતિઅલ્પ માનતા હોવા છતાં તેઓ પ્રભુના ગુણ ગાવાનો અને સ્તુતિ કરવાનો દૃઢ નિર્ધાર શા માટે કરે છે તેનું રહસ્ય આપણને આ ગાથામાંથી સમજાય છે કે પ્રભુની સેવા કરતાં પરમાર્થ દરિદ્રીપણું દૂર થઈને પ્રભુસ્વરૂપ થવાય છે. તેથી જ કહેવાય છે કે જેના શરણે જઈએ તેના જેવા થઈએ.

આમ, અહીં ૭ થી ૧૦ સુધીના શ્લોકોમાં, ભક્તામર સ્તોત્રની રચનામાં એક એકથી ચડિયાતા હેતુઓ આચાર્યશ્રીએ રહસ્યમય રીતે આપણને સમજાવ્યા છે. પ્રભુસ્મરણથી પાપનો નાશ થાય છે(શ્લોક-૭), પ્રભુના પ્રભાવથી સામાન્યજનની સ્તુતિ પણ અસામાન્ય બની જાય છે (શ્લોક-૮), પ્રભુમાં લીન બનવાથી આવી પડેલા ઉપસર્ગમાંથી ભક્ત સફળતાપૂર્વક પાર ઉતરે છે (શ્લોક-૯) અને પ્રભુસ્તુતિથી પરમાર્થની ગરીબાઈ ત્વરાથી નાશ પામે છે (શ્લોક-૧૦). એ બધામાં આચાર્ય ભગવંતની સ્વપર કલ્યાણની ભાવના જોવા મળે છે અને તેમની ઉચ્ચ આત્મદશા પણ જણાય છે.

પ્રભુના દર્શન-સ્તુતિ નિષ્ઠાપૂર્વક કરનાર કાળાંતરે પ્રભુ સમાન બને છે. પારસમણિ કરતા પણ પરમાત્મા મહાન છે, કેમ કે પારસમણિના સંગે તો લોહું ફક્ત સોનું બને છે, પણ તે પોતે પારસ નથી બનતું; જ્યારે પરમાત્માના સેવનથી તો જીવ પોતે

પરમાત્મા બની જાય છે. એટલે એમ કહી શકાય કે,

પારસ ઓર પ્રભુ મેં બડો આંતરો જાન,
વો લોહે કો સોના કરે, વો કરે આપ સમાન.

જૈનદર્શનની આ આગવી વિશિષ્ટતા અન્ય દર્શનોમાં જોવા નથી મળતી. અન્ય દર્શનોમાં જીવની પરમ કૃતકૃત્યતા પ્રભુના દર્શન કરવા સુધીની સીમિત છે, જ્યારે જૈનદર્શન જીવાત્માને પ્રભુના દર્શન પ્રભુના ગુણો દ્વારા કરાવીને તે પોતે પ્રભુ બની જાય તે છેવટની ભૂમિકા સુધી પહોંચાડવાનો આદર્શ રાખનારી છે. શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમાં કહ્યું છે કે અરિહંત ભગવાનની ગુણ-ગાથા ગાવામાં જો ઉત્કૃષ્ટ રસ અંતરમાં આવી જાય તો જીવ પોતે તીર્થંકર નામકર્મ બાંધે છે. શ્રી ‘પ્રવચનસાર’ની ગાથા-૮૦માં પણ કુંદકુંદાચાર્યદેવનો આ જ આશય છે,

જે જાણતો અહંતને, ગુણદ્રવ્યને પર્યયપણે,
તે જીવ જાણે આત્મને, તસુ મોહ પામે લય ખરે.

ભક્તામર સ્તોત્રના આ ૧૦માં શ્લોકમાં ભાષાનું માધુર્ય અને કવિત્વ અદ્ભુત છે. બારાક્ષરીમાં ‘ભ’ જેવો રૂક્ષ-ઓછો વપરાતો - અસામાન્ય અક્ષર પણ ૧૧ વખત વાપરીને આચાર્યશ્રીએ કમાલ કરી છે. ભડભડિયા ‘ભ’ અક્ષરને પ્રાસ અને પદમાં એવો તો મઢી દીધો છે કે આ શ્લોકનું પારાયણ કરતા વીરરસની ખુમારી અને વસંતતિલકા છંદની મધુરતાથી ભક્ત ભાવવિભોર થઈને કોઈ જુદા જ ભાવ-વિશ્વમાં પહોંચી જાય છે. આ સ્તોત્ર તો મહાકાવ્યની કક્ષાનું છે.

હવે પછીની બે ગાથાઓ (૧૧-૧૨), પ્રભુનો બાહ્ય વૈભવ દર્શાવે છે, તે આપણે અવસરે વિચારીશું.

સર્વ જીવની પરમાર્થ દરિદ્રતા દૂર થઈને પરિપૂર્ણ આત્મસમૃદ્ધિ શીઘ્રતાથી પામે તે મંગલ ભાવના સાથે, શ્રી જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કાંઈ લખાયું હોય તો ત્રિવિધે મિચ્છા મિ દુક્કડમ્.

॥ ઐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

॥ શ્રી સદ્ગુરુચરણાર્પણમસ્તુ ॥

પ્રભુ મહાવીરની અહિંસાનું સ્વરૂપ

વિભાજન એસ. મહેતા

વર્તમાન ચોવીસીના શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી જ અહિંસાનો સૈદ્ધાંતિક સિદ્ધાંત પ્રસ્તાવિત થયો હતો. તે અહિંસાની ભાવનાની જાગૃતિ એક સીમાસ્તંભરૂપે ભગવાન નેમિનાથથી થઈ. પોતાના લગ્ન નિમિત્તે ઉજવનારા ઉત્સવમાં વધ કરવાને માટે એકત્રિત કરવામાં આવેલા પશુઓનો આર્તનાદ સાંભળીને નેમિકુમારે લગ્ન કરવાનો વિચાર જ માંડી વળ્યો. આ કરુણામય પ્રસંગમાંથી જ સામાજિક વ્યવહારોમાં અહિંસાને પાયો નખાયો. તે અહિંસાની ભાવનાને ભગવાન પાર્શ્વનાથે આગળ વધારી. પાર્શ્વનાથે પુષ્ટ કરેલી આ અહિંસાની ભાવના નિર્ગ્રંથનાથ જ્ઞાતપુત્ર પ્રભુ મહાવીરને વારસામાં મળી. ધર્મના નામે તત્કાલીન યજ્ઞોમાં થતી હિંસાને જોઈને તેમના દિલમાં ઊંડી વેદના થઈ. તેમણે વિચાર્યું કે શું આ ધર્મ હોઈ શકે ? ધર્મ તો જગતના જીવોને ધારણ કરનારું તત્ત્વ છે અને તે શું હિંસાથી પામી શકાય ? આમ, પ્રભુના મનમાં ઉગ્ર વિરોધ થતાં યજ્ઞયાગ જેવા ધર્મના જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં થતી હિંસાનો એકાંત વિરોધ કર્યો. મન, વચન અને કાયાથી થતી સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પ્રકારની કોઈપણ હિંસા ન થાય અને તેને સ્થાને જગતમાં સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે પ્રેમની સરવાણી હૃદયમાં વહેતી રહે તેવું જીવન તેમણે ઘડી કાઢ્યું. અને તેમાંથી જે ફિલસૂફીની રચના કરી, તેણે જગતની સમક્ષ એક મહામોલો અહિંસાનો સિદ્ધાંત રજૂ કર્યો. ધર્મક્ષેત્રોમાં અહિંસાની એટલી પ્રતિષ્ઠા કરી કે અહિંસા જ ધર્મોનો પ્રાણ બની ગઈ. સામાજિક તથા ધાર્મિક ઉત્સવોમાં અહિંસાની ભાવનાએ પોતાનો પાયો નાખી દીધો. હિંસક યજ્ઞોની અસારતા પ્રભુએ દર્શાવી અને કહ્યું કે, હિંસક યજ્ઞનું ફળ નરક જ છે. જીવાત્મારૂપી અગ્નિકાંડમાં મન-વચન અને કાયાના કર્મોની આહુતિ આપવી એ જ ખરેખર સાત્ત્વિક યજ્ઞ છે.

સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી પરમાત્માએ જીવ અને જગતનું સ્વરૂપ આમ જનતાને સમજાવ્યું. જીવતત્ત્વની દૃષ્ટિએ સચરાચર સર્વ જીવ શિવસ્વરૂપી છે. પ્રભુ એક વૈજ્ઞાનિક હતા. વૈજ્ઞાનિકોએ પ્રયોગ કરીને સાબિત કર્યું કે, વનસ્પતિમાં જીવ છે. મહાવીરે કોઈપણ પ્રકારના માઈક્રોસ્કોપ વિના કંદમૂળમાં અસંખ્ય જીવો છે તે વિષે જ્ઞાન આપ્યું. હકીકતમાં ધર્મો પોતે જ વિજ્ઞાન છે. ધર્મ પાસે અનુભૂતિનું સત્ય રહેલું છે. વિજ્ઞાન પાસે તર્ક અને પ્રયોગનું સત્ય છે. પ્રભુએ કહ્યું કે, માટી, પાણી, વાયુ, અગ્નિ અને વનસ્પતિ આ તમામમાં જીવ છે. આથી સૌ પ્રથમ પ્રભુએ “મા હણો - મા હણો”નો ઉપદેશ કર્યો. જેમ આપણને દુઃખ, અશાંતિ, અસમાધિ અને મરણ પ્રિય નથી તેમ દરેક જીવોને પણ પ્રિય નથી. “આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ.” બધા જ આત્માઓ આપણા સ્વજનો છે એવું સત્ય સમજી કોઈપણ જીવે પ્રમાદભાવે અન્ય જીવોને કોઈપણ પ્રકારનું દુઃખ આપવું નહીં, અપાવવું નહીં કે તેનું અનુમોદન કરવું નહીં. ‘અહિંસા પરમો ધર્મ’ની ઉદ્ઘોષણા દ્વારા સમગ્ર વિશ્વમાં મૈત્રી ભાવની સ્થાપના કરી. ‘દયા ધર્મકા મૂલ હૈ’ એ મંત્રને બ્રહ્માંડમાં ગુંજતો કર્યો. પ્રભુની આ અજબ દયા અને ગજબ કરુણાથી જ તો તે દયાસિંધુ-કરુણાસિંધુ કહેવાયા. બધા જીવોની સમાનતાના સિદ્ધાંતમાંથી અહિંસાનો આવિષ્કાર થયો.

સત્ય અને અહિંસાના પાયા પર રચાયેલી મહાવીર પ્રભુની ઉપદેશધારા પાછળ સર્વ જીવ પ્રત્યેની તેમની અપાર કરુણામય દૃષ્ટિના વારંવાર દર્શન થાય છે. નાના-મોટા, પ્રત્યેક જીવ દુઃખ નહિ, સુખની ઈચ્છા રાખે છે. હિંસા કરવાના વિચારથી જ કર્મબંધ થાય છે. ધર્મમાં હિંસા અને અહિંસા એ કર્તાના ભાવ પર આધારિત છે. પ્રભુએ આપેલા ધર્મના સિદ્ધાંતો સત્ય, અહિંસા, અપરિગ્રહ, બ્રહ્મચર્ય અને સંયમ પર

શ્રી મહાવીર સ્વામી - એક મહાન યુગદંષ્ટા

પાણલબેન ભરતકુમાર ગાંધી

ચરમ તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીએ અનુપમ અને વિશ્વકલ્યાણકારી એવા જૈન ધર્મની પ્રરૂપણા કરી કે જે સમયે અજ્ઞાનતા અને અંધશ્રદ્ધાએ લોકો પર આધિપત્ય જમાવ્યું હતું. સંસ્કૃતિ ધાર્મિક અને સામાજિક રૂઢિચુસ્તતા, સંકુચિતતા અને ખોટા વહેમોના મર્યાદિત વર્તુળમાં મુકાયેલી હતી. નૈતિક અધઃપતનની પરિસ્થિતિ વ્યાપક બની હતી. ખોટા વહેમો અને ખ્યાલોએ સમાજ પર આધિપત્ય જમાવેલું હતું અને તેના નિર્માતા હતા. ધર્મગુરુઓ, મહંતો, પંડિતો અને પુરોહિતો. આ બધા પ્રજાના આદર્શો હતા અને તેમનું કહેવું યથાર્થ જ હોય તેવી ચુસ્ત માન્યતા હતી.

જ્ઞાતિવાદ-જાતિવાદ એવા તો ફાલ્યા-ફૂલ્યા હતા કે લોકો એકબીજાને પોતાના દુશ્મન માનતા. પરસ્પર સહકાર, સન્માન, પ્રેમ અને ભાઈચારાની ભાવના લુપ્ત થઈ ગઈ હતી. લોકોમાં વેર-વિરોધ-દુશ્મનાવટની ભાવના જાગૃત થઈ હતી. અસ્પૃશ્યો પશુથી પણ બદતર જીવન જીવતા તો સ્ત્રીની સ્થિતિ પણ અત્યંત દયનીય હતી. આવા આ સમયમાં મહાવીરદેવનો જન્મ થયો. ગર્ભાવસ્થામાંથી ત્રણ જ્ઞાનના ધણી એવા ભગવાને જગતના જીવોનું કલ્યાણ કરવાનું બીડું ઝડપી, કઠોર પુરુષાર્થ આદર્યો. સાડા બાર વર્ષ સુધી ઘોર સાધના-આરાધના કરી મોક્ષમાર્ગ દર્શાવ્યો. તેમણે ઉપદેશને નહિ, પરંતુ આચારને પ્રાધાન્ય આપી સમાજમાં જડમૂળથી પરિવર્તનો આણ્યા. તેમની આ વિશેષતા જ તેમને યુગદંષ્ટા પુરુષ તરીકે સાબિત કરે છે. તેમના ઉપદેશ, આચારમાર્ગ અને પારદર્શકતાની સમાજ પર ગહન અસર થઈ અને અનેક પરિવર્તનો આવ્યા તે જોઈએ તો...

(૧) સ્ત્રી સન્માન તથા અસ્પૃશ્યોનો ઉદ્ધાર :

ભગવાનના સમયમાં સ્ત્રીઓને ધર્મ કરવાથી વંચિત રખાતી તેને બદલે મહાવીરે સ્ત્રીને દીક્ષિત થવાનો, સૂત્રો ભણાવવાનો, જ્ઞાન શીખવવાનો પ્રારંભ કરાવ્યો પરિણામે સમાજમાં સમૂળી ક્રાંતિ થઈ. સ્ત્રીનું સન્માન વધ્યું, મહત્ત્વ વધ્યું. બાળકોમાં સંસ્કૃતિનું અને સંસ્કારોનું બીજારોપણ કરવામાં તેની ભૂમિકા મહત્ત્વની થઈ. આમ, સ્ત્રીની ગણના એક મહત્ત્વની વ્યક્તિ તરીકે થવા લાગી.

વળી, ભગવાને અસ્પૃશ્યોની બદતર દશા જોઈ. તેમની દશા સુધારવા જન્મને નહિ, કર્મને પ્રાધાન્ય આપ્યું. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર કર્મોથી બનાય છે, જન્મથી નહિ એ બાબતનું પ્રતિપાદન કર્યું. વળી, શૂદ્રોને પણ સ્ત્રીની જેમ જ્ઞાન-ધ્યાન ભણવાનો, દીક્ષિત થવાનો અધિકાર આપ્યો. પરિણામે અસ્પૃશ્યોનું સ્થાન બદલાયું.

(૨) શ્રેષ્ઠતા સાબિત કરવાની સર્વેને સમાન તક:

આ દુનિયામાં જન્મ લેનાર વ્યક્તિ પોતે ઈચ્છે તે પ્રકારે જ્ઞાન-ધ્યાનની સાધના કરી શકે છે. જેના કાર્યો ખરાબ હોય તે ઉચ્ચ ગોત્રનો નથી અને જે નીચ ગોત્રનો છે છતાં સારા કાર્યો કરે છે તે શ્રેષ્ઠ છે. દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે,

“ન બાહિરં પરિભવે અતાનં ન સમુક્કસે ।”

અર્થાત્ બુદ્ધિમાન બીજાનો તિરસ્કાર ન કરે અને પોતાની પ્રશંસા ન કરે. જે યોગ્ય પુરુષાર્થ કરે તે યોગ્ય સ્થાન મેળવી શકે. સ્ત્રી હોય કે પુરુષ, શૂદ્ર હોય કે વૈશ્ય, ઉચ્ચ ગોત્ર હોય કે નીચ ગોત્ર - જે પુરુષાર્થ કરે તે મોક્ષનો અધિકારી. જન્મ-કુળ-જાતિ મહત્ત્વના નથી.

અસર કરે છે અને બીજાની આંખે ચડે છે, જ્યારે અભ્યંતર તપમાં આંતરિક ભાવને મહત્વ આપ્યું છે. અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ વગેરે આહારના ત્યાગથી, વિગઈના ત્યાગથી થઈ શકે છે, જ્યારે પ્રાયશ્ચિત્ત-વિનય-વૈયાવચ્ચ વગેરે અંતરના ભાવથી થાય છે. જેઓ શરીરને કષ્ટ ન આપી શકે તેઓ શુદ્ધ-નિર્મળ-અંતરના ભાવો દ્વારા ધર્મની આરાધના કરી શકે છે. ધર્મ કરવા માટે કોઈ પણ વસ્તુ ફરજિયાત કે એકાંગી નથી. પોતાની અનુકૂળતા મુજબ, પોતાથી થઈ શકે તે રીતે આરાધના કરી શકાય. સાધુમાર્ગ અને શ્રાવક માર્ગ પણ બતાવ્યા. આમ, ભગવાનના માર્ગમાં અતિ પણ નથી અને ઓછું પણ નથી પરંતુ મધ્યમમાર્ગનો સ્વીકાર કરાયો છે.

(૭) રાત્રિભોજન ત્યાગ, શાકાહારનો પ્રચાર તથા સ્વસંયમનું મહત્વ :

સૂર્યસ્તિ બાદ અન્ન-પાણીનો ત્યાગ એ જૈન ધર્મની મહાન દેન છે. આજે તો આ બાબતને વૈજ્ઞાનિકો પણ મહત્વ આપે છે. વળી, માંસાહારનો સર્વથા નિષેધ પણ જૈનપરંપરામાં જોવા મળે છે. જો કે હિન્દુ ધર્મ પર પણ આની અસર જોવા મળે છે. દરેક આત્મા માટે 'સ્વસંયમ' અત્યંત જરૂરી છે. સ્વસંયમ - આત્મશિસ્તના અભાવમાં ગમે તેટલા ગુણો પણ નકામા બની જાય છે. આપણે જગતને નહિ, જાતને સુધારવાની છે. એમ કરવાથી જ રામરાજ્યનું નિર્માણ થઈ શકે છે. ઉપદેશ પછી, આચાર પહેલા - તે તેમનો મહત્વનો સિદ્ધાંત હતો. સ્વસંયમથી આત્માની પ્રગતિ થઈ શકે છે. આથી, સ્વસંયમને જીવનમાં ઘણું મહત્વનું સ્થાન આપ્યું.

(૮) સત્ય, અયૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ સિદ્ધાંતોની સ્થાપના :

સત્ય ક્યારેક ઢંકાઈ જાય છે પણ ક્યારેય તે હારતું નથી. સત્ય જ ભગવાન છે. એક સત્યની

આરાધના કરવાથી અનેક ગુણો ખેંચાઈ આવે છે. સાચું તે જ મારું-મારું તે જ સાચું નહિ એ ભાવનાને મૂર્તિમંત કરવા અનેકાંતનો સિદ્ધાંત આપ્યો. અનેકાંતના સિદ્ધાંતથી વિખવાદ અને વિવાદ ટળે છે. પ્રેમ અને સમન્વયની સ્થાપના થાય છે. ઝઘડાઓ-કલેશ-કંકાસ મટે છે.

અયૌર્ય દ્વારા સંયમ અને મૈત્રીભાવ તથા પ્રમોદભાવનાની સ્થાપના થઈ શકે છે. બીજાનું મારું જોઈને તેની પાસેથી તે છિનવી લેવાનો પ્રયત્ન ન કરવો, પણ તેની પાસે છે તે જોઈ આનંદ પામવો તે અયૌર્યનો સંદેશ છે. કોઈનું ગૂંટવી ન લેવું તે ગુણ આત્મસંયમનો વિકાસ કરે છે. તુચ્છ વસ્તુ પણ માલિકને પૂછ્યા વિના ન લેવી તેવી ભગવાનની આજ્ઞા છે તો પછી કિંમતી વસ્તુ ક્યાંથી લેવાય ?

બ્રહ્મચર્ય વિશે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં ભગવાને કહ્યું છે કે -

“બંધચેરં ઉત્તમ તવ નિયમ - ણાણ - દંસણ - ચરિત્ત સમ્મત - વિનયમૂલં ।”

અર્થાત્ બ્રહ્મચર્ય એ ઉત્તમ તપ, નિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમક્તિ અને વિનયનું મૂળ છે. આત્મામાં રમણ કરવું તે જ બ્રહ્મચર્ય છે. શારીરિક, માનસિક દુઃખોનું મૂળ કામભોગની લોલુપતા છે, જે જીવને અનંતકાળ સુધી સંસારમાં રખડાવે છે. તેને છોડવા એટલા સુખ-શાંતિ-સમાધિ સહિત પ્રસન્નતાને જીવનમાં આવકાર આપવો. આથી, સંયમ જો પોતાની ઈચ્છાથી સ્વીકારીને પાળવામાં આવે તો આનંદ, શાંતિ અને સ્વસ્થતાનું જીવનમાં અવતરણ કરે છે.

પરિગ્રહ અને હિંસા એ બંને જોડિયા ભાઈ છે. પરિગ્રહ ક્યારેય હિંસા વિના હોય નહિ. વળી, ભગવાને પરિગ્રહના કુલ ૨૩ પ્રકાર બતાવ્યા (આમ્નાયભેદ - ૨૪ પ્રકાર); જેમાં ૯ પ્રકારના બાહ્ય અને ૧૪ પ્રકારના અભ્યંતર પરિગ્રહ ત્યજવા

પ્રભુ મહાવીરનું પાવન જીવનચરિત્ર

ભાનુબેન ડી. શાહ

મહાવીર નામ બોલતા, સાંભળતા, વાંચતા, વિચારતા, વાગોળતા અંતર-વીણાના તાર ઝણઝણી ઊઠે છે. સમગ્ર ઊર્મિતંત્ર હર્ષથી કંપન અનુભવે છે. આનંદની અનુભૂતિથી રોમાંચ ખડાં થઈ જાય છે. ભક્તિ, શ્રદ્ધા, આસ્થાથી મનનો માંહ્યલો ડોલવા લાગે છે. ભીતર પ્રેમમય ભાવનાઓથી છલકવા લાગે છે. આપણા સૌનું સમગ્ર અસ્તિત્વ ઉમંગ, ઉછરંગ, ઉત્સાહ, ઉન્માદથી પરિપ્લાવિત થઈ જાય છે. પ્રભુ પ્રત્યેની લાગણીથી હરખઘેલાં હૈયાં ઉછળવા માંડે છે, હિલોળે ચડે છે.

હજારો વર્ષ પહેલા આ પૃથ્વી પર અસ્તિત્વ ધરાવતો એક અવતારી પુરુષ - તેને યાદ કરતાં નજર સમક્ષ એક નયનરમ્ય મૂર્તિ દેખાવા લાગે છે. તેમના જેવું અપૂર્વ, અદ્ભુત વ્યક્તિત્વ હવે પ્રગટ થશે કે નહીં, થશે તો ક્યારે, તેમાં પણ સંશય ઊપજે છે. એ સમય પણ સદ્ભાગી હતો કે તમારા જેવા એક યુગપુરુષે ભારતની ધરતી પર જન્મ લીધો. પુનિત પગલાં કર્યાં. પાવન ચરણરેણુથી સૌને ધન્યભાગી, અહોભાગી બનાવ્યા. પવિત્ર બોધ, ઉપદેશથી અનેકને ભવસાગરથી તાર્યાં, ઉદ્ધાર્યાં, ઉગાર્યાં, રક્ષા કરી, સૌને સત્માર્ગે, ધર્મમાર્ગે ચઢાવ્યા.

મહાપુરુષ બનવું કે ભગવાન તરીકે પૂજાવું એ કોઈ સરળ બાબત નથી. ઘણું વેઠવું પડે છે. સહનશીલ બનવું પડે છે, અનેક મુસીબતોને મહાત કરવી પડે છે, અનાર્ચ લોકોની બર્બરતાનો સામનો કરવો પડે છે, મોત સામે પણ બાથ ભીડવી પડે છે. ત્યારે જ અહંકારી, અભિમાની, ગર્વિષ્ઠ મસ્તક પ્રભુના ચરણે ઝુકે છે, વંદે છે, નમે છે, પ્રણમે છે. સમતા, શાંતિ, નિર્વેરતા તન-મનના પ્રત્યેક

પરમાણુમાં હોવી જોઈએ, તો જ સામા માણસને જીતી શકાય.

બાળપણથી જ પ્રભુની નીડરતા, નિર્ભયતા, નિર્ભિક્તાનો પરિચય થઈ ગયેલો. ‘પુત્રના લક્ષણ પારણાંમાંથી’ એ કહેવત તેમના જીવનમાં ફળિભૂત થયેલી. બાળગોઠિયાઓ સાથે રમતાં સાપ નીકળ્યો અને પ્રભુએ તેને પકડીને દૂર ફેંકી દીધો. છુપાઈ ગયેલાં બીકણ બાળકોને તેમણે શીખ આપી કે “મિત્રો, તમે આટલા બધા ડરો છો શા માટે? જે બીકણ છે તેને ડર, ભય હંમેશાં ડરાવે છે, તેથી નિર્ભય થાઓ, બહાદુર બનો.”

એક દેવ પરીક્ષા લેવા આવેલો. તે વધતા વધતા સાત તાડ જેટલો ઊંચો થઈ ગયો, તોય મહાવીર તેના સ્કંધ પર ચડી બેઠાં અને લોકોને આશ્ચર્યમાં નાખી દીધા. મહાવીરે તેને માફ કર્યો, મિત્ર બનાવ્યો.

ત્રણ જ્ઞાન સાથે જન્મેલા મહાવીરને પશુઓની હિંસા, સત્તા અને પૈસા માટે લડતા - ઝઘડતા માણસો તેમને વિચલિત કરી દેતા. તેમણે લોકોને કહ્યું કે બહારના શત્રુઓ સામે લડવા કરતા, તમારા આંતર શત્રુઓ સામે લડો, જીતો. આંતરરિપુઓના મનમાં નિવાસથી જ બાહ્ય ઝઘડાઓ થાય છે. તેથી ખોટી ઈચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ સામે લડો.

મહાવીર શાશ્વત સુખની શોધ કરવા ઈચ્છતા હતા. તેથી તેઓ માતાજી પાસે દીક્ષાની અનુમતિ લેવા આવ્યા. માએ કહ્યું, “તારા વિચારો ઉત્તમ છે અને તું સનાતન સુખને શોધવા મથે છે. અમે ઘરડાં છીએ અને થોડા સમયમાં અમારું મૃત્યુ થઈ જશે.” મહાવીર જાણતા હતા કે તેમના મા-બાપનું સોપકમ

આખરે ચંદનબાળા જે ધનાવહ શેઠને ત્યાં ગુલામ તરીકે આવેલી, તેના અડદના બાકુળાથી પ્રભુના પારણાં તેમના અભિગ્રહ મુજબ થયાં. ચંદનબાળાના ભાગ્ય ખૂલી ગયા અને તેનો ભવમુક્તિનો આરો આવી ગયો. જન્મમરણના ફેરા ટળી ગયા.

ત્યારબાદ છમાણી ગામમાં મહાવીરે ભયંકર ઉપસર્ગનો સામનો કર્યો. ભરવાડ ધ્યાનસ્થ મહાવીરને બળદો સોંપી ઘેર ગયો. પ્રભુએ કંઈ સાંભળ્યું નહીં. ભરવાડ પાછો આવ્યો તો બળદો ક્યાંય દેખાયા નહીં. ગુસ્સાભર્યા ભરવાડે મહાવીરને કહ્યું, “સાંભળતો કેમ નથી ? તારે કાન છે કે કાણાં ?” તે મોટા બે છેડા કાપેલા શૂળ લાવ્યો અને મહાવીરના કાનમાં ખોસી દીધા. મહાવીરના મુખ પર ગુસ્સો કે દુશ્મનીની કોઈ રેખા દેખાણી નહીં. ખરક વૈદ્ય પ્રભુ પાસે આવ્યા. તેમણે શૂળ ખેંચી કાઢ્યાં. પ્રભુથી ચીસ પડી ગઈ ! પોતાના આગલા ભવમાં બાંધેલું આ કર્મ ઉદયમાં આવ્યું છે એમ જાણીને સહન કરી દીધું. ભરવાડને માફ કર્યો. ભગવાનને પણ કરેલાં કર્મો કનડે છે.

મહાવીર સ્વામીના પ્રથમ શિષ્ય ગૌતમ અતિ વિદ્વાન, શાસ્ત્રાર્થી હતા. ભગવાન વિશે તેમણે સાંભળેલું, તેઓ ત્યાં આવ્યા. ભગવાને નામ લઈને બોલાવ્યા, તેમના મૂંઝવતા પ્રશ્નોને સુલઝાવ્યા. તેથી ગૌતમનો ગર્વ ઉતરી ગયો અને પ્રથમ ગણધર બની ગયા. તેઓ અતિ સરળ, નમ્રવિનમ્ર, મૂઢ અને નિખાલસ હતા. આનંદ શ્રાવકની ક્ષમા માગવા પણ તેમના ઘેર ગયેલા. સૌએ વિનયી થવાની જરૂર છે. વિનયી સૌનો થઈ શકે છે. ગર્વિષ્ઠ એકલો પડી જાય છે. ગૌતમ કહેતા કે મહાવીરના જીવન દરમ્યાન મને જે જ્ઞાન મળ્યું, તેના કરતાં તેમના નિર્વાણથી વિશેષ મળ્યું. ઘણી વાર પ્રભુ કહેતા, “ગૌતમ, અનાસક્ત થા, બધા સંબંધો તોડી નાખ, ભીતરી દુનિયામાં તું દેખ, ત્યાં કોઈ ગુરુ નથી, કોઈ શિષ્ય નથી. દેહ કરતાં આત્માને વધુ મહત્ત્વ આપ. સાધના

સ્નેહ કરતા વધુ ચડિયાતી છે. પ્રમાદને સેવતો નહીં.”

ગોશાળો મહાવીરનો તેજોદેખી શિષ્ય હતો. પ્રભુને હેરાન કરવા તેના પર તેજોલેશ્યા છોડી, પણ ‘ખાડો ખોદે તે પડે’ એ ન્યાયે તે જ કાળો થઈ ગયો. મહાવીરે વેરઝેર ભૂલીને, પ્રેમથી તેને શિખામણ આપી, અને તે સમજી ગયો.

મહાવીર ત્યાંથી ઘણાં વર્ષો સુધી ઉપસર્ગો સહેતા આગળ વધ્યા. ખુલ્લા પગે, નિર્વસ્ત્ર, ફરતાં ફરતાં ઋજુવાલિકા નદીને કિનારે, ગોદોહાસનમાં બેઠા. તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેઓ અર્હત, જિન, વીતરાગ કહેવાયા. ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી. શ્રમણ, શ્રમણી, શ્રાવક, શ્રાવિકા તેમાં હતા. નિર્વાણ સમયે ઈન્દ્રએ ભસ્મક ગ્રહની માઠી અસર નિવારવા આયુષ્ય વધારવાનું કહ્યું, તેમણે ના પાડી અને કહ્યું કે મારા જન્મનું ધ્યેય અને મારા જીવનનું મિશન પૂરું થાય છે. એક પળ માટે પણ આયુષ્ય લંબાવી શકાય નહીં. મારું જીવનકાર્ય પૂરું થયું છે. ૭૨ વર્ષની ઉંમરે પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા. નિર્વાણની અમાસની રાત્રે સર્વત્ર અંધકાર છવાઈ ગયો. પણ મહાવીરના આત્મદીપે સર્વત્ર પ્રકાશ ફેલાવ્યો, અજવાળાં પાથરી દીધાં. તેમણે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહનો સિદ્ધાંત આચરણમાં ઉતારવા આપ્યો. ■ ■ ■

● મોટા મુનિઓને જે વૈરાગ્યદશા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ, તે વૈરાગ્યદશા તો ગૃહવાસને વિશે જેને પ્રાયે વર્તતી હતી, એવા શ્રી મહાવીર, ઋષભાદિ પુરુષો પણ ત્યાગને ગ્રહણ કરી ચાલી નીકળ્યા, એ જ ત્યાગનું ઉત્કૃષ્ટપણું ઉપદેશ્યું છે.

— શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી, પૃષ્ઠાંક-૬૬૪

● બહુ છકી જાઓ તો પણ મહાવીરની આજ્ઞા તોડશો નહીં. ગમે તેવી શંકા થાય તોપણ મારા વતી વીરને નિઃશંક ગણજો.

— શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી, પૃષ્ઠાંક-૨૧

હતું. ભક્તહૃદયો રાજભક્તિના ભાવોથી ભીંજાઈ ગયા હતા અને હૈયું હાથમાં ન રહેતાં મન મૂકીને પ્રભુ-ગુરુની ભક્તિમાં ઝૂમી ઊઠ્યા હતા. વાતાવરણમાં પવિત્રતાના સ્પંદનો પ્રવહી ઊઠ્યાં ! ભક્તિનો એક અલૌકિક આનંદ સૌ અનુભવી રહ્યા હતા.

શ્રી આત્મસિદ્ધિ વિધાનમાં ૧૨ કોષ્ટક અને ૧૪૦ અર્થ છે. શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર એ ષટ્દર્શનના સારરૂપ તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ આપતું તેમજ સ્વદોષદર્શન કરાવી, આત્મિક ગુણો પ્રત્યે લઈ જઈ આત્મસિદ્ધિ કરાવે તેવું દૈવત ધરાવતું સત્શાસ્ત્ર છે.

આ પ્રસંગે આદ. શ્રી નવીનભાઈના પુત્ર આદ. શ્રી અજયભાઈ, પુત્રવધૂ મનિષાબેન, તેઓના કુટુંબીજનો સગાંસંબંધીઓ તથા તેઓના કર્મચારીઓ, સંસ્થાના કર્મચારીઓ, ગુરુકુળના બાળકો વગેરે સારી સંખ્યામાં ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. આદ. શ્રી નવીનભાઈ અને તેમના કુટુંબીજનો તથા સંસ્થાના કેટલાક મુમુક્ષુ ભાઈ-બહેનોએ પૂજા-વિધાનમાં બેસવાનો લાભ લીધો હતો. આ પ્રસંગે શ્રી નવીનભાઈએ પોતાની રોયલ સીન્થેટીક કંપનીના કર્મચારીઓને યાત્રા કરાવી હતી.

ચિ. જાનવી તથા ચિ. રાજવીએ એક ભક્તિગીત ‘હે ગુરુવર તેરે ચરણોંકી...’ લઈને પોતાના ભાવો વ્યક્ત કર્યા હતા. આદ. શ્રી નવીનભાઈ, આદ. શ્રી અજયભાઈ તથા તેઓના કુટુંબીજનોએ આ પ્રસંગે પોતાના હૃદયોદ્ગાર વ્યક્ત કર્યા હતા. આ પ્રસંગે શ્રી નવીનભાઈના કુટુંબીજનોએ શ્રી નવીનભાઈને સન્માનપત્રો અર્પણ કર્યા હતા.

આ પ્રસંગે પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજીએ જણાવ્યું કે આવા પૂજા-વિધાનના પ્રસંગો વર્ષમાં બે-ત્રણ વાર યોજાવા જોઈએ. આવા સુંદર પૂજા-વિધાનનું આયોજન કરવા બદલ શ્રી નવીનભાઈ પરિવારને ધન્યવાદ. આપણે ‘ભાવ’ હંમેશાં સારા રાખવાં. સમયે સમયે જે ‘ભાવ’ થાય છે તે અનુસાર કર્મબંધન થાય છે. દેવપૂજા, ગુરુપાસ્તિ, સ્વાધ્યાય, સંયમ, તપ અને દાન-ગૃહસ્થના આ છ કર્તવ્યો આપણે શક્તિ છુપાવ્યા વગર આત્મલક્ષે દરરોજ કરવાં જોઈએ.

પૂજ્ય બહેનશ્રીએ જ્ઞાન-ભક્તિ-વૈરાગ્યના ત્રિવેણીસંગમ સમી શ્રી આત્મસિદ્ધિ પૂજા-વિધાન કરાવવા બદલ શ્રી નવીનભાઈને અભિનંદન આપ્યા હતા. આરતી બાદ કાર્યક્રમ પૂર્ણાહુતિને પામ્યો હતો.

આ પ્રસંગે આદ. શ્રી નવીનભાઈ શાહ પરિવાર તરફથી સ્વામિવાત્સલ્ય રાખવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે આદ. શ્રી નવીનભાઈ પરિવાર તથા તેઓના સગાં-સંબંધીઓએ સંસ્થામાં ભાવપૂર્વક દાનરાશિ નોંધાવી હતી; જેની સંસ્થા અનુમોદના કરે છે તથા સાભાર સ્વીકાર કરે છે.

આવો સુંદર પ્રેરણાદાયક કાર્યક્રમ યોજવા બદલ સંસ્થા શ્રી નવીનભાઈ શાહ પરિવારને ધન્યવાદ પાઠવે છે.

લક્ષ્મીપુરામાં રામનવમીનો સત્સંગ સંપન્ન

પૂ. રામજીબાપા, પૂ. જીતાબાપજી વગેરે સંતોની પ્રેરણા અને આશીર્વાદથી લક્ષ્મીપુરામાં (ઈડર પાસે) વર્ષોથી રામનવમી પ્રસંગે સત્સંગ સમારોહ યોજાય છે. ૪૦ વર્ષથી સતત દર વર્ષે જનારા પૂ.શ્રી આત્માનંદજી શારીરિક પ્રતિકૂળતાને લીધે જઈ શક્યા ન હતા. પૂ. સાહેબજીએ સંદેશ મોકલેલ કે, “સત્યને સ્વીકારવું. કોઈ શાશ્વત નથી, ક્યારેક અટકવું પડે. અવસર મળ્યો છે તો લાભ લઈ લેવો.” આદ. સર્વશ્રી સુરેશજી, મહેન્દ્રભાઈ, અલકાબેન, જનકબેન વગેરે દસેક મુમુક્ષુઓ શુક્રવારે (૨૭ માર્ચ) બપોરે લક્ષ્મીપુરા પહોંચ્યા હતા.

ત્યાં સત્સંગમાં પૂ. નરસીદાદાએ પર્યાયબુદ્ધિ છોડીને પોતાના શુદ્ધ આત્માનું લક્ષ રાખવાનું કહ્યું. આદ.બા.બ્ર.સુરેશજીએ શ્રી રામની સમતા, કર્તવ્યપરાયણતા અને સરળતા દર્શાવતા જીવન પ્રસંગો વર્ણવ્યા. બીજા સત્સંગમાં સુરેશજીએ મોક્ષમાર્ગ માટે જરૂરી સમ્યક્ જ્ઞાન - શ્રદ્ધા - આચરણ વ્યવહાર અને નિશ્ચયથી સમજાવ્યા. આદ.શ્રી મહેન્દ્રભાઈએ સત્સંગમાં જ્ઞાનીની બે ભલામણો રમૂજ દૃષ્ટાંતો સાથે સમજાવી : (૧) જીવન અને સંસારમાં બનતી બાહ્ય ઘટનાઓથી પ્રભાવિત ન થવું અને (૨) જીવન / સંસારમાં જે બને તેનો શાંત ભાવે સ્વીકાર કરવો.

૦૮૪૨૯૭૭૫૫૪) અથવા સંસ્થાના કાર્યાલયનો સંપર્ક સાધવા વિનંતી.

શાશ્વતી ચૈત્ર માસની આયંબિલની ઓળીની આરાધના

સંસ્થામાં નીચેના તપસ્વી મુમુક્ષુ ભાઈ-બહેનોએ આયંબિલની ઓળીની આરાધના કરી હતી : (૧) આદ. શ્રી મહેન્દ્રભાઈ ખંધાર, (૨) આદ.શ્રી રીટાબેન મહેતા, (૩) આદ.શ્રી રેખાબેન પરમાર્થી. સર્વે તપસ્વી ભાઈ-બહેનોના તપની કોબા પરિવાર ખૂબ અનુમોદના કરે છે.

પૂજ્યશ્રી રાકેશભાઈના અમદાવાદ મુકામે આયોજિત સત્સંગના કાર્યક્રમના સ્થળમાં ફેરફાર

તા. ૧૬ એપ્રિલ થી ૧૯ એપ્રિલ દરમિયાન જૈન વિસા ઓસવાળ ક્લબ, શ્રેયસ ફાઉન્ડેશનની બાજુમાં, આંબાવાડી, અમદાવાદ મુકામે રાત્રે ૮-૦૦ વાગ્યે પૂજ્યશ્રી રાકેશભાઈના સત્સંગનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ, ધરમપુરમાં શ્રી જિનમંદિર શિલાન્યાસ વિધિ સંપન્ન

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ, ધરમપુરમાં તા. ૨-૪-૨૦૧૫ના શુભ દિને શ્રી જિનમંદિર શિલાન્યાસવિધિ સાનંદ સંપન્ન થઈ; જેનો તસવીરો સહ અહેવાલ આવતા અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે; જેની 'દિવ્યધ્વનિ'ના સુજ્ઞ વાચકમિત્રોને નોંધ લેવા વિનંતી છે.

વૈરાગ્ય સમાચાર

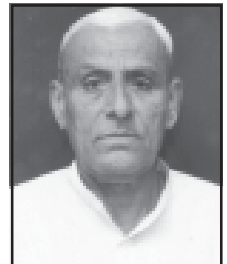
[૧] યુ.એસ.એ. : આપણી સંસ્થામાં રહીને સાધના કરતા બા.બ્ર. રમાબેન શાહના નાના બહેન અને આદ.શ્રી જયંતભાઈ એમ. શાહના ભત્રીજી વર્ષાબેન પ્રશાંતભાઈ પારેખનું કેન્સરની ટૂંકી માંદગીમાં તા. ૨૦-૩-૨૦૧૫ ના રોજ દેહાવસાન થયું છે. પરમકૃપાળુદેવની ભક્તિ કરતાં કરતાં સમગ્ર કુટુંબીજનોની હાજરીમાં તેઓનો દેહવિલય થયો હતો. સ્વ. વર્ષાબેનને પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજી અને પૂજ્ય બહેનશ્રી પ્રત્યે અત્યંત અહોભાવ હતો. જ્યારે તેઓ ભારત આવતા ત્યારે અચૂક પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજીના દર્શન-આશીર્વાદ માટે કોબા પધારતા. તેઓ ધાર્મિક વૃત્તિના અને મિલનસાર સ્વભાવના હતા. સ્વર્ગસ્થના આત્માને પ્રભુ શાશ્વત શાંતિ અર્પે તેવી કોબા પરિવારની પ્રભુને હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના છે.

[૨] ઈન્દોર : આપણી સંસ્થામાં સત્સંગ અર્થે પધારતા આદ.શ્રી ત્રિલોકચંદ્રજી કાસલીવાલના ધર્મપત્ની શ્રી પુષ્પલતાબેનનું તા. ૩-૩-૨૦૧૫ના રોજ દેહાવસાન થયું છે. તેઓશ્રી ધર્માનુરાગી હતા. આદ.શ્રી ત્રિલોકચંદ્રજી સાથે સત્સંગ અર્થે તેઓ કોબા પધારતા હતા. જ્યારે પૂજ્યશ્રી મુમુક્ષુઓ સાથે તીર્થયાત્રાએ ઈન્દોર જતા ત્યારે તેઓ સંઘનું ખૂબ ભાવપૂર્વક સ્વાગત કરતા અને સત્સંગ - ભક્તિમાં ભાગ લેતા. તેમનો આત્મા આવતા જન્મોમાં વિશેષ આરાધના કરી શીઘ્ર મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરે તેવી કોબા પરિવારની પ્રભુને હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના છે.

[૩] લક્ષ્મીપુરા : પટેલ હાથીભાઈ ધીરાભાઈનું તા. ૧૩-૩-૨૦૧૫ના રોજ ૭૦ વર્ષની વયે લક્ષ્મીપુરા (તા. ખેડબ્રહ્મા) મુકામે દેહાવસાન થયું છે. તેઓશ્રી કોબા સંસ્થાની સ્થાપના થઈ ત્યારથી પૂ. જીતાબાપજી સાથે પૂજ્યશ્રી આત્માનંદજીના સત્સંગ-સ્વાધ્યાય અર્થે વારંવાર પધારતા હતા. સંસ્થા આયોજિત દક્ષિણ ભારતના પ્રવાસમાં પણ તેઓ સામેલ થયા હતા. તેઓ ધર્મપ્રેમી, સેવાભાવી અને મિલનસાર સ્વભાવના હતા. રામનવમી પ્રસંગ નિમિત્તે યોજાતા સત્સંગ મેળાવડામાં તેઓ સક્રિયપણે ભાગ લેતા હતા. સ્વર્ગસ્થના આત્માને પ્રભુ શાશ્વત શાંતિ અર્પે તેવી કોબા પરિવારની પ્રભુને હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના છે.

આદ. શ્રી નવીનભાઈ શાહના ૭૫મા જન્મદિન નિમિત્તે સંસ્થામાં યોજાયેલ
શ્રી આત્મસિદ્ધિ વિધાન-પૂજા વેળાની તસવીરો (તા. ૨૨-૨-૧૫)

Registered under RNI No. : GUJGUJ/2008/25883
Permitted to post at Ahmedabad PSO on 15th of every month under Postal
Regd. No. : GAMC - 309/2015-2017 issued by SSP Ahmedabad valid upto 31-12-2017
Publication Date 15th of every month

ઉનાળાની ઋતુમાં ગરમીનો પ્રકોપ વધશે. પાણીના અભાવમાં કોઈ પક્ષી મૃત્યુ ન પામે તે હેતુથી આપના ઘરના વરંડા કે અગાસી પર પાણીથી ભરેલા કૂંડા મૂકવાનું ચૂકશો નહીં. અનેક જીવોની દુઆ મળશે.

આ અંકના વિશિષ્ટ સહયોગી દાતા

'દિવ્યધ્વનિ' એપ્રિલ - ૨૦૧૫ના અંક માટે રૂ. ૧૫,૦૦૦/-નો આર્થિક સહયોગ
❶ શ્રીમતી ઊર્મિલાબેન નવીનભાઈ શાહ પરિવાર
આદ. શ્રી નવીનભાઈ શાહના હપ્તમા જન્મદિન નિમિત્તે,
હસ્તે : આદ. શ્રી અજયભાઈ, આદ. શ્રી મનિષાબેન, ચિ. જાલ્વી, ચિ. રાજવી - મલાડ (વેસ્ટ), મુંબઈ તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. સંસ્થા તેઓશ્રીના આ 'જ્ઞાનદાન'ની અનુમોદના કરે છે.

'દિવ્યધ્વનિ' એપ્રિલ - ૨૦૧૫ના અંક માટે રૂ. ૧૫,૦૦૦/-નો આર્થિક સહયોગ
❷ આદ. શ્રી રમણિકલાલ છોટાલાલ કોટક, મોરબી તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. સંસ્થા તેઓશ્રીના આ 'જ્ઞાનદાન'ની અનુમોદના કરે છે.

Printed & Published by Smt. Dr. Sharmisthaben M. Soneji on Behalf of
Shrimad Rajchandra Adhyatmik Sadhana Kendra, Koba - 382 007.
Dist. Gandhinagar (Gujarat). Printed at Bhagwati Offset, 16/C, Bansidhar Estate,
Bardolpura, Ahmedabad - 380 004. Editor : Shri Mitesh A. Shah